

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻԱԿԱՆ ԱՆՎԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԵՆ-ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ

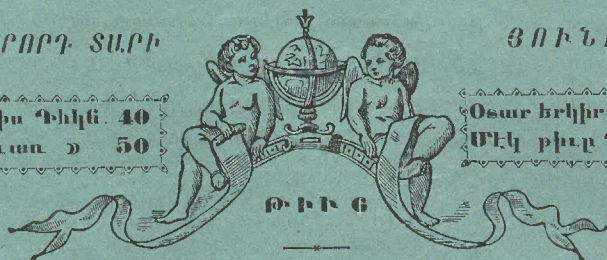
ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ

Պօլիս Գեղիկ. 40
Գաւառ » 50

Օսար երկիր Ֆր. 12
Մէկ քիւր Գե. 4

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Համեաւարտութիւն	Ե.
Ռուսահայկ եւ Թրքահայկ	ՍԱՄՍՈՆ ԶԷՐՔԷԶԵԱՆ
Հրահ եւ Արուս	ԹՈՎՍԱՍ ԹԷՐՁԵԱՆ
Յանկարծախօսութիւն	ԵՂԻՇԷ Վ. ԴՈՒՐԵԱՆ
Ազգ. նշխարք, Տաղ 'ի վերայ վարդի եւ պալուկի	ՅՈՎՀ. ՔԶ. ՄԿՐԵԱՆ
Հոգւոյ անմահութիւն	ԵՂԻՇԷ Վ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ
Գոհութիւն	ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ
Առ Տ. Խմբագրապետն «Մեհնո» Հանդիսի	Ե.
Յուշիկք Բիւրանակաւք	Ա. ԱՅՎԱԶԵԱՆ
Խմաստարական Զեւք եւ միսք	Հ. ՄԱՌԻՈՆ
Հնչեակք	ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆ
Աղջկան մը օրագիրն	ՆՈՒՐԱՆԻԱ
Աննա-Բուրուկ Ներսէսեան	Ե.
Ֆռանտահայ բառագիրք զրգանի	Ե.
Նիկողոս Թիւլպէնցեան	Ե.
Պաշտօնական	ՄԻՀՐԱՆ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ (ԱՐԱՄԵԱՆ)

1886

ԳՐՊԱՆԻ ԲԱՌԱԳԻՐՔ

ՖՈԱՆՍԵՐԷՆԷ Ի ՇԱՅԵՐԷՆ

Բաժանորդագին դհ. 8

Ֆուանսերէն լեզուն ուսանողներու համար երկար ժամանակէ հետէ զգալի եղած էր ըստ ամենայնի զիւրամատոյց բառագրքի մը պէտքը: Սոյն պէտքը լրացնելու նպատակաւ, հանրածանօթ գրագէտ Եղիա Էֆէնտի Տէմիրճիպօղլեանի պատրաստել տուինք ԳՐՊԱՆԻ ՖՈԱՆՍՈՒՇԱՅ ԲԱՌԱԳԻՐՔ մը, որ կը պարունակէ ֆուանսերէն լեզուի բոլոր գործածական բառերն, որոնց ամենէն գործածական նշանակութեանց հետ դրուած են տեղ տեղ տաճկերէններն ալ ի զիւրութիւն ուսանողաց: Սոյն Գրպանի բառագրքին կցուած է Յասուկ Յանուկ բառարան մ'ալ, որ կը պակսի ցոյցօր հրատարակուած ֆուանսահայ բառագրոց մէջ: Ուսանողաց զիւրութիւն մը եւս ընծայելու համար՝ բաժանորդագրութիւն մը բացած ենք մեր Տպագրատան մէջ, Յակոբեան խան՝ վերնայարկ՝ Թիւ 15. Բաժանորդք՝ 8 դահեկան վճարելով պիտի ստանան մեր Բառագիրքն, որ աւարտելէն յետոյ պիտի վաճառուի 10 դահեկանի:

Գաւառներէն եղած յանձնարարութեանց համար Թղթադրոյմ ալ կ'ընդունուի:

Հասցե. — Առ Գ. Պաղտատլեան, Յակոբեան խան, Չաքմազճըլար, Կ. Պոլիս:

Հրատարակիչ

Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

(ՌՈՒՍԱՀԱՅԲ ԵՒ ԹՐԲԱՀԱՅԲ)

Ընթերցող մը. — Կը ներէք, ի՞նչ կը նշանակէ համե-
րաշխուժ խն. ի՞նչ բառ է այդ. Հայկազնեան բառա-
րանին մէջ անգամ չը կայ:

Խմբագիրն. — Այդ բառն նոր բառ մ'է, մին այդ
վերացեալ բառերէն, որք Սահմանադրութեան հաս-
տատութեան ատեններն հրապարակագրաց գրչին տակ
ծնան յանդգայս:

Ը. — Այդ վերացեալ բառերն ալ...

Խ. — Վերացեալ բառեր կան, որք դործնական աշ-
խարհին մէջ կատարուած մեծ յեղափոխութիւն մը կամ
կարեւոր յեղում մը կը յիշեցնեն. վերացեալ բառեր
կան, որք կը նշանակեն նիւթական ու բարոյական յա-
ռաջադիմութիւն:

Ը.— Այո՛, Սահմանադրութիւնն իրեն հետ տուա-
րակներով բերաւ այդ վերացեալ անուններէն, զորս ըս-
տէպ կը գործածենք՝ անոնց նշանակութիւնն առանց
դիտնալու:

Խ.— Դո՛ւք ալ լաւ գտադափար մը չունիք Սահմա-
նադրութեան վրայ: Սակայն Սահմանադրութիւնն՝ Հայ
մտքին ու Հայ ընկերութեան մէջ անհուն յուզման ու
խմորման մը կը զուգադիպի կամ կը համապատասխանէ:
Սահմանադրութիւնն նշաւակել՝ կը նշանակէ տգիտա-
նալ բարեշրջութեան օրինաց, որ անխուսափելի հետե-
ւանքն է Սահմանադրութիւնն:

Ը.— Այդ բարեշրջութեան օրինակ ոչ ոք չունի ալ, զոր
լսելէ կը սկսիմ ձանձրանալ, անիմանալի և հակասական
բան մը կ'երեւի ինձ: Մեծ ծառայութիւն մը կը մա-
տուցանէիք ինձ, հաճելով լաւ մը բացատրել այդ բա-
րեշրջութեան օրէնքն, որոյ վարդապետն է՝ ըստ սմանց՝
Կէօթէ, ըստ այլոց Տարուին, ըստ Ֆռանսուզուոյ Լամառք
կամ Օկիւսդ Գօնդ...

Խ.— Կարծեմ թէ չընդունեցաք դեռ ձեր առաջին
հարցման պատասխանն: Հարցուցիք ինձ նախ թէ ի՞նչ
կը նշանակէ համերաշխութիւն (solidarité). այժմ ալ կը
հարցնէք թէ ի՞նչ է բարեշրջութիւն (évolution): Սա-
կայն երկրորդ հարցման պատասխանած ատենս, առա-
ջին հարցումն ալ պիտի ստանայ իւր պատասխանն:

Ը.— Այդ լաւ է: Ձեր բարեշրջութիւնն արդէն թա-
նախի կամ մանանայի նման բան մ'ըն է: Ամէն ինչ անոր
մէջն է. Աստուած, մարդ, անասուն. կրօնք, օրէնք,
սահմանադրութիւն. միտք, լեզու, գրականութիւն:
Բայց տեսնենք Համերաշխութիւնն ի՞նչպէս պիտի հա-
նէք Բարեշրջութենէն:

Խ. — Ամենապարզ կերպով: Կ'աղաչեմ ըսէք ինձ թէ բնութեան մէջ կը տեսնէ՞ք բան մը, որ փոխուի և իւր շուրջ փոփոխութիւն մը յառաջ չը բերէ:

Ը. — Մեզք դործեցիք. Ձեր նուիրական բառն է քարեշրջում իրն և ոչ փոփոխութիւն. մեր հին պատուելիներն են որ փոփոխութիւն կ'ըսեն, դուք քարեշրջութիւնն այդ բառին տեղ դրիք: Ձը դիտեմ թէ մեր Երեսփոխաններուն կարծեաց մէջ յառաջ եկած ամեն փոփոխութիւններն ալ բարեշրջութիւն կ'անուանէք: Այդ պարագային մէջ, բարեշրջութիւն բառն, աւագ, շատ մերկութիւններ, շատ այլանդակութիւններ, շատ վերքեր պիտի ծածկէր:

Խ. — Մէկդի՛ կատակն: Երբեք կը տեսնէ՞ք որ բան մը բնութեան մէջ փոփոխութիւն կը և իւր շուրջ փոփոխութիւն չառթէ:

Ը. — Բնութեան մէջ... հաւկիթ մը կը տեսնեմ, որուն մէջէն կենդանի մը կ'ելնէ կամ որ կենդանիի կը փոխուի: Ահա ասիկ բարեշրջութիւն, այնպէս չէ՞: Համերաշխութիւնը ո՞րն է:

Խ. — Աղէկ ըսիք: Պարզ բջիջ մը (cellule)՝ ինն ամսուան մէջ՝ կ'ըլլայ կենդանի էակաց ամէնէն կատարելագործեալն: Նմանապէս, անգործարան և անկորիզ զանդուած մը, այսինքն կենդանական սանդուղին ստորնագոյն տատիճանին վրայ դառնուած էակն, հետըհետէ զարգանալով ազդեցութեամբ արտաքին պատճառաց և այն բարեշրջական զօրութեան (force évolutive) որ յատուկ է ամեն կենդանի էակաց՝ որպէս ձգօղականութիւնն յատուկ է մարմնոց, կ'ըլլայ վայրենի, ապա բարբարոս, հուսկ ապա քաղաքակիրթ մարդ: Այս յամբ կերպարանափոխութիւնն, որ կը կատարուի միշտ դէպ ի

բարին կամ բարւոքն կամ դէպ ի կատարելագործեալն, կը կոչուի բարեշրջում իւն. և այն օրէնքն՝ որով էք կը բարեշրջին՝ օրէնք բարեշրջումեան:

Բ.— Է՛հ, քիչ մը կը հասկնամ: Նոյնչափ ալ հասկընայի՛ համերաշխութիւնն:

Խ.— Այդ բնասպիտակային զանգուածն, որ՝ ըստ Հեքէլի՝ մարդ էակէն 22 աստիճան վար է կենդանական սանդուղին վրայ, պատշաճմամբ (adaptation) ու ժառանգականութեամբ (hérédité) տակաւ ստացաւ գործարաններ: Արդ, եթէ այդ կենդանւոյն, եթէ կատարելագործեալ կենդանւոյն գործարանաց մին փաստուելով կենաց մարտին մէջ, լաւ չը կատարէ իւր պաշտօնն, ընդհանուր մարմինն ալ չազդուի՛ր այդ փաստէն:

Ը.— Այդպիսի ուսումնական բառերու գործածութեամբ ջորջ պատէն վեր կը հասնէ՛: Պարզապէս ըսէք որ՝ եթէ աչքդ ցաւի, բոլոր մարմինդ անհանգիստ չըլլա՞ր. համերաշխութիւնն ալ այն է եղեր: Բայց պէտք չէ որ զձեզ այսպանեմ՝ դիտական բացատրութիւններ գործածելնուդ համար. պէտք է՝ ընդհակառակն՝ որ մենք հետեւինք ձեզ: Մարմնոյս մէկ անդամին վրայ յառաջ եկած փոփոխութիւնը միւս անդամոցս ալ վրայ, բոլոր մարմնոյս ալ վրայ, հետեւաբար և մարմնոյս չորջ փոփոխութիւն մը յառաջ կը բերէ. այս չէ՞ համերաշխութիւնն: Այդ հաշուով, եթէ՝ զոր օրինակ՝ Երեւոյթականական ժողովոյն մէկ անդամը մեռնի, միւս անդամներն ալ կը փնտռուին, բոլոր ժողովն ալ կը փնտռուի, բոլոր ազգն ալ կը փնտռուի. քանզի ժողովն իւր օրակարգի խնդրոց լուծման յատկացեալ թանկագին ժամանակին մէկ մասը պիտի նուիրէ հանգուցելոյն դովեստն ընելու, — դովեստի արժանացած ըլլայ կամ ոչ. — այնուհետեւ հանգուցեալ

երեսփոխանին տեղ նոր երեսփոխան մ'ընտրելու, և՛ եթէ Յանձնաժողովի մը անդամ էր՝ հանդուցելոյն տեղ ուրիշ անդամ մը դնելու համար ալ ժամանակի կորուստ պիտի ըլլայ: Ասիկայ աղէկ հասկցայ: Քանի որ այս նիւթին վրայ խօսք բացինք, բան մ'ալ ինձ անհատկանալի կը թուի. Շատ անգամ կը գրէք թէ ազգ մը, ընկերութիւն մը մարմին մ'է. գործարանաւոր, գերագործարանաւոր մարմին մ'է. . . .:

Խ.— Ասի ռամենէն աղէկ հասկնալ պարտիք հիմայ, քանզի դուք իսկ ոկոսք բացատրել զայդ: «Երեսփոխանական ժողովոյ անդամ» չըսի՞ք: Արդ, անգամ բառն ո՞չ ապաքէն մարմին կ'ենթադրէ, որպէս մարմին բառն անդամ կ'ենթադրէ:

Ը.— Այո՛, այո՛. շատ անգամ կ'ըսենք պաշտօնական մարմին, ուսուցչական մարմին, ևն.: Այո, բառերը կը գործածենք շատ անգամ տուանց անոնց նշանակութիւնը գիտնալու, առանց անոնց վրայ խորհելու: Ուրեմն ինչպէս որ Երեսփոխանական ժողովը մարմին մըն է, որոյ գործարաններն են անշուշտ իւր գիւտնք, յանձնաժողովը, ևայլն.

Խ.— Նոյնպէ՛ս ալ ազգ մը, ընկերութիւն մը մարմին մ'է գործարանաւոր (organique). Եւ որովհետեւ ընկերութեան մը գործարանը՝ իբրեւ բանական էակ՝ գիտակցութեամբ կը գործեն, կամ գիտօղութեան ու փորձարկութեան մանաւանդ չեն կրնար ենթարկուիլ, այս պատճառաւ ընկերութիւնն ալ կը կոչուի գերազործարանաւոր (superorganique) մարմին:

Ը.— Լա՛ւ, լա՛ւ. այսչափ բաւ է, եւ աղէկ մը պէտք է խորհիմ այս բաներուն վրայ. քանի մը կէտերն ալ պէտք է գրեմ ծանօթատեսութիւ մէջ, որպէս զի՝ եթէ մոռնամ՝

նորէն ըզձեզ չը ձանձրացնեմ. Մնաք բարով. . . Բայց միտքս բան մը ինկաւ, որ վերաբերութիւն ունի սոյն նիւթին հետ: Քանի որ ընկերութեան մը բոլոր անդամք համերաշխ են, քանի որ ազգի մը բոլոր զաւակունք միեւնոյն շահերն ունին, քանի որ մայրաքաղաքացիին օգուտը գաւառացիին ալ օգուտն է, Թրքահայուն ֆնասը Ռուսահայուն ալ ֆնասն է, Ինչպէս կամ Ինչո՞ւ Փափազեան Ստեփան էֆէնտին Հալլենիֆի մէջ անցեալ օր դրած էր թէ պէտք չէ որ Ռուսահայք Թրքահայոց դըրամ ղրկեն, և փոխադարձաբար, Համերաշխութիւնն ալ անշուշտ՝ հաւասարութեան և արդարութեան նման՝ Սահմանադրութեան հիմնական սկզբունքն է. Սրբ, Ինչպէս ջերմ Սահմանադրական մը՝ Սահմանադրութեան հաստատութեան Ձեռք տարին՝ իր գաւառներէն դէմ կը մեղանչէ յայտնապէս:

Խ. — Ստուգեցիք թէ Հալլենիֆի ֆ. ն՝ Ստեփան փափազեան էֆէնտին է:

Ը. — Ստուգել հարկ է միթէ. Ներսէս Պատրիարքի դէմ ո՞վ այն աստիճան թշնամական ոգի կը տածէ:

Խ. — Փափազեան էֆէնտին անտարակոյս դիտէ թէ համերաշխ են յաւէտ Ռուսահայք ու Թրքահայք, Միայն թէ՛ իւր կարծեօք՝ Հայութեան ոոյն երկու հատուածոց պաշտպան պետութիւնք չեն ախորժիլ որ իրենց փոխադարձ հպատակք իրարու նիւթապէս օժանդակեն: Փափազեան էֆէնտին այնպիսի բաներ կ'ըսէ որք չեն ըսուիր, եթէ ստուգութիւն իսկ ըլլան. թող որ ո՞չ Թուրք և ո՞չ Ռուս կառավարութիւնն երբեք դիտողութիւն մը չեն ըներ Ռուսահայոց քսակներէն Թրքահայ արկերց մէջ կամ Թրքահայոց քսակներէն Ռուսահայ արկերց մէջ փոխադրուած դրամին համար. քանզի գիտեն այդ կա-

ուսման թիւնք թէ, կրթական ու բարեգործական նը-
պատակէ զատ ուրիշ նպատակ չունին Հայք իրենց հան-
գանակութեանց մէջ: Միայն Մշակին աշխարհաքաղա-
քացի խմբագրապետն է որ կը դժկամակի, երբ Ռուսա-
հայք դաւառաց լուսաւորութեան գործին համար նը-
պատ տան Թրքահայոց, որք բարեգործութեան միջ-
նորդ մ'են միայն: Պարոն Գրիգոր Արծրունին կը գան-
դատի թէ Ռուսահայոց դրամով ազգասէր կը դառնան
Թրքահայք: Գէթ հակասութեան մէջ չէ Մշակի Խըմ-
բագրապետն, որ — աշխարհաքաղաքացի է...:

Ե.

ՌՈՒՍԱՀԱՅՔ ԵՒ ԹՐԳԱՀԱՅՔ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

(Շար. եւ վերջ)

Նամակիս սկզբում ասացի որ Զէյթունցու գրած նամա-
կը յիշեցրաւ ինձ Տաղաւարեանը եւ «Ներսէս Վարժապետ-
եան ուսումնարանը»: Պատմեմ թէ ինչու: Այդ ուսումնա-
րանը ազգային նուիրատուութեամբ հիմնելի գործով՝ պէտք է
միատեսակ օգտակար լինի ամբողջ Հայութեան կամ նրա
մի կարեւոր մասին: Սակայն կոստանդնուպոլիս ոչ ամբողջ
Հայութիւն է եւ ոչ նրա կարեւոր մասը (իբրեւ ազգ, իբրեւ
Հայ): Աւելի մանրամասն կերպով ես գրել եմ նախորդ նա-
մակովս, այսօր միայն պէտք է փոքր լրացնեմ այն օրվայ
դրածներս: Կ. Պօլիս քանի գնում է աւել կեդրոն է դառ-
նում Հայաբնակի համար, այնտեղ խմբված են Ազգային ժո-

զով, Պատրիարքարան, ուսումնարանք, դիտունք, քարոզիչք եւայլն. ինձ թվում է թէ փոքր առ փոքր ամբողջ Գաւառների Հայերը պէտք է Պոլիս գաղթեն շնորհիւ այն քաղաքականութեան որին հետեւում են Պոլսեցի Հայերը: Իսկ — Դուք լաւ գիտէք — որ մի ազգ իրա տարերքից դուրս գոյութիւն չի կարող ունենալ կամ նրա գոյութիւնը շատ տխուր կը լինի: Պոլսեցիները անպատճառ կը գաղթեցնեն Հայերն: Այսօր գաւառներում ոչինչ չէ մնացել այնպիսի մի բան, որը կարողանայ ապահովել Հային եւ նրան կապէ ծննդավայրի հետ: Ահա ներկայանում է մի յաջող հանգամանք, մի կոթող կանգնել ամբողջ Հայութիւնից սիրված Պատրիարքի անուամբ Հայաբնակի կեդրոնում որը իւր շուրջ խմբէ Հայերին եւ ազատ պահէ որքան հնար է գաղթականութեան ակափից: Միթէ՞ անհնար է այդ: Ո՛չ երբէք: Այդպիսի նպատակի համար դրամ որքան պէտք լինի կարելի է ժողովել ազգից, այդ դրամով կարելի հիմնել մի Արհեստական — Գիւղատնտեսական վարժարան, նրան կից Ազգային վանքապատկան հողերից կարելի է կազմել մի փերմայ (ագարակ), որ տեղ վարժարանի աշակերտները գործնականապէս կը սովորին գիւղատնտեսութիւնը իւր ամեն ճիւղերով, եւ աշակերտը իւր ուսումը վերջացնելուց կը վերադառնայ իւր գիւղը, իւր մասնագիտութիւնը գործադրելու, իւր հողը հերկելու, իւր սլարտէզը փորելու եւ նրանց օգտաւէտ կացուցանելու, իրա նիւթական պէտքերը հոգալու եւ բաւականութիւն տալու: Հայրենիքի ծոցում ուսած արհեստաւորը եւ երկրագործը չի թողնիլ իրա գաւառը իրա հողը, որպէս զի Պոլիս, «Արհեստական» կամ «Երկրագործական» չարժուած հրատարակի, այդ կողմից ապահով եղէք: — Ահա այս եւ սրա պէս դիտաւորութեամբ էր, որ ասացի անցեալ նամակումս թէ ցանկալի է ունենալ Ս. Կարապետի վանքումս մի վէնետինեան ուխտ: Վէնետիկեան ուխտ ասելով ես ոչ կրօնաւորներ ունիմ ի նկատի սրոնք — ըստ գեղեցիկ բացատրութեան Գրասէր-Ատումի — «Կը նային կասկածաւոր երկինքին եւ կ'աղօթեն, կը հային կասկածաւոր ծովուն եւ կ'աղօթեն» եւ ոչ հայկաբաններ, որոնք աշխարհաբար կը

խօսին եւ գրաբար կը թարգմանեն, մանաւանդ թէ Հոմերոս կը թարգմանեն այն դարուն մէջ եւ այնպիսի ազգի համար որի անհրաժեշտ պէտքը խիստ տարրական է, խիստ իրական է ⁽¹⁾։ Ամիսփելով խմ խօսքս, այսքանս միայն կասեմ. պէտք է որ այս ազգի գործիչները եւ տէրերը, որոնց վրայ սլարտը կայ առնջնորդելու այս ազգին իւր կենաց, պատմութեան եւ քաղաքակրթութեան ճանապարհին վրայ, պէտք է որ նրանք աշխատին Հայ ազգը՝ իրա հայրենիքից առանց անջատելու՝ տնտեսապէս եւ բարոյապէս վերակազմելու։ Ահա խնդիրը, գլխաւոր խնդիրը. 1. Տնտեսական բարւոքում, 2. Բարոյական եւ մտաւոր զարգացում եւ 3. Հայերը իրենց հայրենիքից չը դաղթեցնելու աշխատել, գաղթականութիւնը արգելել, նպատակայարմար հիմնարկութիւններ կանգնելով գաւառներում եւ միջոցներ ձեռնարկելով։ Ձեր այդ մեծամեծ գրամատէրները ինչու մի ընկերութիւն չեն կազմում իրենց գրամով օգնելու այդ գործին ⁽²⁾։ արդիւնադործելու Հայաբնակի հողը, բուսականութիւնը, հանքերը, եւայլն եւայլն։ Եւ այդպիսով թէ իրենք կը օգտփին եւ թէ ընկիները կը շահեցնեն. ահա բուն ազգասիրութիւնը. ապա թէ ոչ մասնաժողովների անդամ լինելի բարեգործական նպատակով տուած պարահանդէսներին մի մի տոմսակառնելը կամ թէ ողորմութիւն տալը եւ բարերարներ հրուշակփիլը ոչինչ ազգասիրութիւն չէ, այլ նաեւ մի մի չարիք է որը հասցնում է կարող անձը անկարին անուղղակի կերպով եւ բուն կարօտեալին ուղղակի...։

Թէ մեր եւ թէ Ձեր կողմերում չեն եղել տնտեսական վերանորոգիչներ ⁽³⁾, որպէս զի մի զգալի մղում տային այդ հարցին, բայց եղել են եւ կան հասարակական եւ բարոյական

(1) Աւելորդ է ըսել որ, եթէ շատ աղօթելն անօգուտ կը համարիմք, երբեք անօգուտ չէ մեզ համար Հոմերի Թարգմանութիւնն։ Ազգի մը կարողութիւնը պէտք է հաւասարապէս մշակուին. պէտք է յաւելն օգտակարին զուգել գեղեցիկին։ Ծ. Խ.

(2) Այսպիսի ազգօգուտ գեղեցիկ խորհուրդը գործնականին մէջ մեծ արգելքներու կը բաղխին տարաբաղաբար։ Ծ. Խ.

(3) Վերջերս կազմուեցաւ Տնտեսական Միութիւն մը, ոյր վրայ խօսեցանք Հանդիսիս մէջ։ Ծ. Խ.

վերանորոգիչներ եւ սակայն նրանց տված արդիւնքը շատ քիչ է քան թէ կարելի էր սպասել եւ իրաւունք ունէինք յուսալ. Դուք ունէք Ձեր մէջ Օտեաններ, Աղարէկեաններ, Սերվիչէններ, Վարժապետեաններ, Խրիմեաններ, Նար-Բէյներ, Օրմանեաններ, Սրուանձտեաններ, եւ սակայն նրանց այն ուժեղ այն համոզիչ խօսքը չեն բացել ոչ Ձեր հասարակութեան սիրտը, ոչ գրպանը եւ ոչ միտքը: Ինչո՞ւ այսպէս. ամեն օր լսել այդ մարդկանց քարոզները եւ ճառերը, որոց արդիւնքը շատ մեծ պէտք է որ լինէին, եւ մնալ անզգայ, ես չը դիտեմ սրանց պատճառը: Եթէ Խրիմեանը կամ Նար-Բէյը մեր եկեղեցիների բեմերից հրաւէր կարդացին կառուցանելու մի դպրոց, ապահով եղէք որ այդ հրաւէրին կը հետեւէր պսակեալ գործը. եթէ նրանք, եթէ մի Օտեան, մի Չերազ, մի Տէմիրճիպաշեան Հայութեան վրա հրապարակաւ ճառէին, ապահով եղէք որ մեծատուն եւ նորասէր Հայ ընտանիքներից շատ շուտ կը վաճառվեր օտար լեզուն, օտար դաստիարակութիւնները: Ես այնպէս եմ հաւատում, եթէ Խրիմեանը մի օր իւր այն հրեշտակային ձայնով, իւր գրաւիչ լեզուով արտասաներ եկեղեցու բեմից «Հայեր. սիրեցէք զմիմեանս. . .» այլ երբէք ատելութիւնը գոյութիւն չը պիտի ունենար. բայց ինչ արած որ մեր քարոզիչները, մեր «Արքեպիսկոպոս» տիտղոս կրօնները՝ շատ անարժան այդ կոչման՝ ծաղր են պատճառում օտարացեալ Հայերին եւ զգուանք Հայութեան բարեկամներին:

Ահա մի օրինակ. Բագուի մի եկեղեցում մի խաչկաղ է չինել տվել մի հարուստ Հայ, որի վրայ ծախսել է մօտ 4—5000 ռուբլի գումար: Խաչկալը օտար լեզվով ասում են իկօնօսասս, որ վերցրած է արեւմտեան եկեղեցիներից եւ եւ մեր Հայ եկեղեցին այն դարդը չունի, որը դնում են սեղանում. անշուշտ դուք գիտէք ինչ բան է այդ, սակայն չգիտեմ Դուք ինչ անուն էք տալիս նրան: Քանի օր առաջ հրաւիրված էր քաղաքս Շամախու թէմի առաջնորդ Թադէոս արքեպիսկոպոսը այդ խաչկալը օծելու: Անցեալ կիւրակի օրը արքեպիսկոպոսը պատարակ մատուցաւ եւ խաչկալը օծելուց յետոյ մի գրուատանք խօսեց նուիրողին համար:

Ահա նրա խօսքերից մի նշանաւոր Փունջ. «Սիրելի ժողովուրդ այս խաչկալը՝ որ Քրիստոնէյութեան երեսը պարզ եւ անուշ՝ նուիրել է...»: Ահա ձեզ քարոզիչ-արքեպիսկոպոսը որ սեղանից խօստւում է ժողովուրդին եւ նրանց ասումէ որ Քրիստոնէութեան երեսը պարզ է անուամբ մի պատկեր, մի գարդ, մի խաչկալ: Ահա մեր բարձրաստիճան եկեղեցականները որը նշանակվում է թեմի առաջնորդ ոչ թէ հասարակութեան կամքով ինչպէս ձեզ մօտ, այլ կաթողիկոսի եւ Սինոդի կամքով, ամեն մի կաթողիկոսի սպասաւոր մի մի ապագայ արքեպիսկոպոս-առաջնորդներն են խեղճ Հայոց դըլ-խին: Ուղղումես, չես ուղղում այդ բոլորը մէկ է. ամեն մի անբարոյական, տգէտ անձ կարող է առաջնորդել հայ ազգին, հայ հասարակութեանը... դէպի կորուստ:

Այս եւ նմանօրինակ երեւոյթների համար է որ ասում եմ երջանիկ են Պոլսեցիք, որովհետեւ արժանաւոր եկեղեցականներ ունին իրենց մէջ եւ արժանաւոր հայեր, այդ անունը կրելու արժանի հայեր արդարեւ. բայց ներեցէք ասել որ՝ Պոլսոյ հասարակութիւնը այդ վեհ անուններին անարժան է հանտիասնում իւր անտարբերութեամբ, իւր մեռելութեամբ, իւր ազահութեամբ եւ այլ պէս-պէս թերութեամբ: Չեմ յիշում երբ դուք գրում էիք. «Պէտք է գնամ Զմիւռնիա եւ այն տեղից Պոլիս բերեմ Մամուրեան, Մուրատեանը եւ Զիլինկիրեանը»: Ես էլ մի օր պէտք է Պոլիս գամ եւ այդ տեղից Բագու բերեմ Խրիմեանը, Նար-Բէյը, Աղաբէկեանը, Չերազը, Պէրպէրեանը եւ Տէմիրճիպաշեանը: Հէրիք որքան դրանց ձայնը խուլ արձագանք մնաց միայն. թող խօսին, գործեն, ուսուցանեն եւ քարոզեն մեր մէջ եւ տեսնեն որ մեր փոքրիկ քաղաքը ինչ հրաշալիքներ կարող է գործել եւ որքան արժանաւոր հանդիսանալ այդ նշանաւոր անձանց: Սակայն ինչ անէ Բագուն առանց հայ հրապարակախօսի, հայ քարոզչի: Բուռն ցանկութիւն ունէ մեր հասարակութիւնը քարոզ լսել, այլ քարոզիչ չկայ, լսարան գնալ, այլ դասախոսող չկայ. նա ծարաւում է եւ երբեմն նրա ծարաւը յազեցնելու համար քացախ եւ լեղի են տալիս նրան:— Արքեպիսկոպոսի հետ եղած վարդապետը հաւատոյ հանկա-

նակը կարգալիս՝ փոխանակ «Մարեամու» ասում է «Մայրամու» . ահա ձեզ մեր վարդապետը : Սակայն մի փոքր մխիթարիչ է երեւում նորընծայ եղիչ քահանայ Գեղամեանը : Նա խոստացել է մի օր եկեղեցում խոսել «հոգւոյ անմահութեան համար» . հաւատացած եմ որ չը պիտի կարողանայ համոզել կամ գուցէ միայն կը համոզի որ ճշմարիտ որ հոգւոյ անմահութիւն գոյութիւն ունի այն արքայութեան մէջ որի անունն է Ներվանայ :

Ձեզ ձանցրացրի չառախօսութեամբ . սակայն պիտի ներէք ինձ անշուշտ , ի նկատի ունենալով որ ձեր պաշտօնը ունեցող մի հասարակական բժիշկ պէտք ունի լսելու իրեն դիմող հիւանդների բազմազան հիւանդութեանց որպիսութիւնը , որքան եւ երկար , որքան եւ աւելդաբանութեամբ շաղախված լինին այդ պատմութիւնները :

Ընդունեցէք խնդրեմ իմ խորին յարգանաց հաւաստիքը

ՍԱՄՍՈՆ ԶԵՐԳԷԶԱՆ

Ա՛յլ առթիւ երկարօրէն պիտի յայտնենք մեր դիտողութիւններն ու խորհրդածութիւններն այս նամակին վրայ , որ՝ իբրեւ գործնական ոգւոյ եւ զգայուն սրտի տէր Հայու մը գրուած՝ անտարակոյս մեծ ուշադրութեամբ ու համակրութեամբ կարդացուեցաւ Հանդիսիս պատուական ընթերցողաց կողմանէ :

Ե .

ՀՐԱՆՏ ԵՒ ԱՐՈՒՍ

Ազգ . — «Հրանտ եւ Արուսի» ֆերդուածն իրական դէպքի մ'աւանդութեան վրայ հիմնեալ է : Ամբողջ վէպն առ այժմ անհնար ըլլալով ի լոյս ընծայել՝ քանի մը հատուածներուի մեզ քաղել անտի : Յետագայն նկարագիր է յուսահատութեան Հրանտի ընդ կորուստ իւր սիրտտարի Արուսին :

Թ . ԹԵՐԶԵԱՆ

Հ Է Ն Ն

Այսպէս զնոցին այն երկնաքոիչ՝ դէպ ի վնն
 Քաւաղգլոր մրդեց ամպոս իւր նրսեհ.
 Այն սրսին մէջ՝ խորան վըսեմ խորհրդոց՝
 Բորբոքեցաւ արիւնաբու վրիժուց բոց.
 Այրի բողուց զաչսրն այն փուն՝ երկնաւոր
 Ըզմայելի անուրջներով միս յորո.
 Այլ սփնոքիւնքն դալկադէմ, այլ կասկած
 Շուարեալ-աչուի, ու՞ արիւնեապիկ նիւադաց
 Դլուխ բզգլխով հոծեալ վռնմակ, այլ երազ
 Անդոհականն բնդոսուցիչ, եւ վայրագ
 Մըսածուքիւնք՝ յորոց նակաս բոցազոյն
 Փայլասակեն ցոլք դըծոխի կրակներուն,
 Մուք գիշերուան մահնաց չորս դին քեւապար
 Անեղ զաղսնիս կը հծծէին ունկն ի վար:
 Թէ 'նդ այլ երկնիւք՝ յայլ պարագայս կամ ի դար
 Իրեն ասողեն իջած հոգեակն այն բլլար,
 Թէ նառագայքն այն որ ջանէր յիւր նակաս
 Ի պիղծ շնչոյ երկրիս մընայր անարաս,
 Թէ մասալ սյնչափ՝ այնչափ խոր չը խոցուէր՝
 Ո՛վ գիտէ ինչ իւր բաղդն անոր սահմանէր.
 Նոր աշխարհաց ընդ Ովկէան խուզարկու,
 Կամ ռազմաբեկ զնդից դիւցազն ինչ հուծկու,
 Կամ իմաստուն՝ բնութեան զաղսնեաց զամագիւս
 Կամ արծուէքոիչ ֆերդոդ քեւօք բոցանիւք:
 Այլ զիւնն աւանդ ասելութիւն եւ զգուանք
 Ծովայածուկ յարդարեցին ասպասակ:
 Ի մի կօէլէդ արագաքոիչ սուրալով
 Քիչ բնկեքօք՝ յամպարագիր անդր ի ծով՝
 Մըրկակոծք ումբանալածք՝ անիծեալք՝
 Եւ կախաղանն ունենալով յոյս միակ
 Առանց ժպտի կամ երկիւղի՝ անվեհեր
 Հակաս անցա զհարուած շանքից կ'ըստասէր:

Կը խառնէր երգ նոցին ի սոյլ մըրկաց,
 Եւ ապաժոյժ արեան գինւոյն հոսանաց:
 Եւ շատ անգամ երբ գիշերոյ թեւ մըքին
 Համասարած ընդ Ուկկեան սփռէին,
 Երբ առագաստ հողմով զոգեալ՝ փրփրացայտ
 Սահէր արիկնայն ալեաց կէօլէք՝ ձեռն ի յայտ՝
 Տեց ի ծընօտ նաւին՝ դէտակն յարձակ ծով
 Եւ հողմով փունջ վարսիցն ի յուս ծըփալով՝
 Երբ այն ծովուն մէջ մըրկազայր ու ամայի
 Կարծէր զնոցին իւր պատկերի ամենի,
 Բաժակ ի բռին արձանացեալ ալեաց դէմ՝
 Այսպէս կ'երգէր նա ընկերօք իւր դէսեմ:
 Ողջնյն ձեզ ծովք կոհակաւարժ
 Որ մեր ուրանն ու շիրիմն էք.
 Եւ դուք, ժայռեր որ ի գիրկ ձեր
 Ըզմեզ մըրկէն կը պատշապանէք:
 Մեր մարտից փողն են փոքորիկք,
 Սեր ասպարէզն է Ուկկեան,
 Եւ վնայ նաւին որ նշմարեց
 Մեր սեւ դրօշակն ի հեռասան:
 Մեր են զանձն իւր, մեր են աղջկունք.
 Իսկ ենք անդէն բոցանարակ՝
 Անդնդասոյց զահաւիժի
 Հրազոյն ներկէլ զանուն կոհակ:
 Կամ գիշերայն յանցքս կրնից,
 Յոր լուսնի շող մ'իջնէ ի շեղ
 Ճիշտ աղէկսուր լսուի յանկարծ,
 Եւ արիւնտ հոսի հեղեղն:
 Ընդ աստղաց տարսամ լուսով
 Շուրջ աննունի հիւաղք կանգնին
 Այլք երկու բոց յունոցն աշկունս,
 Արեւամած ալլ ի հակսին:
 Կասկածախառն յուսով ծըփեալ
 Սեւաչուի կոյս մի հերարձակ՝
 Մագլցէ 'նդ ժայռն, ալանշ կախէ

Թէ որ կողմէն սուլեն գնդակք :
 Աղջիկ քննոյ՛ց ու արիական՝
 Վայրի ծաղկանց փունջ մը կապէ.
 Քու նրբանաձգ է որ զարկին .
 Նա նապաղեաց մէջ ննջեալ է :
 Այլք վիրակալ՝ այլք ձրձոսեալ
 Հրացանից վրայ կրբեն դագաղն .
 Փոս մը պատրաստ է ի ծովեզր . .
 Հոն քող որբէ զնա ծով խաղաղ :
 Հագիւ Ֆրէկագն ու ծովագուռ
 Հողմահալած հոն կը քառին .
 Կամ այն աղջիկն յերագելով՝
 Բոկոսն՝ յենու վերայ վիմին :

ՅԱՆԿԱՐԾԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Շատ չուտ վերահասու կը լինիմք թէ ինչ կարժէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետ մը կամ քարոզիչ մը՝ իւր պաշտաման խօսուն կամ գրական կողմովն՝ եթէ համեմատեմք զնա օտար (ենթադրենք արեւմտեան) Եկեղեցւոյ պերճաբան վարդապետի մը հետ . սովորաբար առաջինն յանպատրաստից կը խօսի ինչ որ կը ներշնչէ նմա իւր հաւատքն ու համոզումը, մինչդեռ երկրորդն երեք քառորդի համար միայն ժողովրդեան առջեւ իւր արտասանելիք քարոզն կամ բանախօսութիւնն ամբողջ շաբաթուան մը կամ ամսուան մէջ հաղիւ կը յաջողի պատրաստել . առաջինն Աստուածաշունչ գիրք մ'անգամ չունի թերեւս՝ որ իւր նիւթոյն բնաբանն ընտրէ անտի եւ Եկեղեցւոյ բեմէն ընդլայնէ զայն, որչափ

կը ներէ իւր մտաց զարգացումն ու կրօնական հմտութիւնն, երկրորդն ճոխ մատենադարան մը միշտ իւր առջեւ ունի՝ յօգուտ ի կիր արկանելու համար զայն. առաջինն հռետորական կանոնաց անգամ անհմուտ՝ կը բացագանչէ, կը յուզուի, կը վիճի եւ իբր յաղթանակաւ կ'իջնէ բեմէն, մինչ երկրորդն յարատեւ ուսումնասիրութեամբ կ'ստանայ խորին եւ լայն հմտութիւն գանազան եւ անհրաժեշտ ծանօթութեանց եւ կ'զգայ թէ անհնար է խօսիլ առանց այդ պատրաստութեան՝ առանց այդ բարձր մշակութեան եւ առանց նախապէս համբարելու այն գաղափարներն ու ձեւերն՝ որք իմացական կենաց հիմը կը կազմեն (*): Այս համեմատութենէ կը տեսնուի ուրեմն թէ Հայ եկեղեցականն աւելի յանկարծախօս մ'է քան ճարտարախօս մը, եւ սակայն կարելի՞ է յեղակարծութիւն յանկարծախօս մը լինիլ մանաւանդ մինչ խնդիրն ճշմարտութեանց խորագոյնը բացատրելու վրայ է. զի գիտեմք թէ կրօնն իբրեւ պատմութիւն՝ անսպառ հետազօտութեանց էջեր կը բանայ, իբրեւ վարդապետութիւն՝ մտաւոր յեղաշրջման մը իբր երկհազարեան տարիներու շրջան մը կը հղումէ եւ ի նմա ամբողջ քաղաքակրթութեան մը ծնունդը կ'եռայ. այս ամենուն անտեղեակ լինել եւ սակայն անոնց քարոզ կանգնելն այնչափ միայն նշանակութիւն ունի, որչափ թէ անգէտ ոք բարձրացնէ զաչսն յերկինս հիանալու համար աստեղաց ներդաշնակաւոր պարագայութեան վրայ եւ սակայն չկարենայ կասկածել իսկ թէ ի՞նչ յաւիտենական օրէնքներ այդ փայլուն աշխարհներու բախտն ու ծիրը կը գծեն: Յանկարծախօսութիւնն՝ որ առ մեզ (առ վարդապետս Եկեղեցւոյ) առաջին քայլն եղած է պերճախօսութեան՝ արդարեւ սխալ դնացք մ'է, եւ դերբուկ ճանապարհ մը՝ ընդ որ առաջնորդ հետեւող իմացական կարողութիւնք չգտնելով հաստատուն խարխիս կամ

(*) Պարս կը համարիմք յայտնել թէ ընդհանուր իմն տեսակէտով գրած եմք սոյն յօդուածն մեր այժմեան վիճակին վրայ, թէպէտեւ միշտ յարգի են բացառութիւնք՝ որ կը գտնուին առ մեզ: Իսկ մեր նախնի վարդապետաց պերճախօսութեան կամ կամ քարոզութեան եղանակին վրայ մտադիր եմք խօսիլ առանձին յօդուածով մը: Ծ. 8.

սնունդ՝ կանուխ կամ անագան կ'խոնջին կամ կը ծխւրին։

Յանկարծախօս լինելն տարակոյս չկայ թէ քարոզչին նպատակն պէտք է լինի (ինչ որ արդէն յոյժ զգալի է մանաւանդ դամբանախօսութեան մասին), բայց նախ հարկ է միշտ յուշի ունել Կուինտիլիանոսի սա խօսքն թէ՝ «Յանկարծախօս լինելու կարողութիւնն ճարտարախօսին ուսումնասիրութեանց մեծագոյն պտուղն ու երկարատեւ աշխատութեանցն լիաբուռն վարձքն է»։ Ի՞նչ կարժէ ուրեմն այս պայմաններուն հետեւելով՝ այսինքն առանց հրահանգուոյ՝ առանց երկոյ՝ առանց մասնաւոր, ուսումնասիրութեանց՝ արուեստին գերագոյն մասին տիրանալ՝ եւ այն անշուշտ յանիրաւի։ Եւ ի՞նչ կը լինի հետեւանքն։ Տեսէք. Բեմբասաց վարդապետն միեւնոյն գաղափարին վրայ դարձադարձ կ'երթեւեկէ. սնամէջ կրկնութիւններ կ'երկարաձգեն քարոզը, եւ ուր որ խմատի պարսպ մը կայ՝ ուժգին աղաղակ մը զայն կը ընու. մերթ համանշանակ բառերու շարք մը կը յեռու, մերթ անկապակից եւ անգլխտակից բացատրութեանց մէջ կ'ընկնի, եւ մերթ կ'առնու զանգակի մը նմանութիւնն՝ որ միշտ միեւնոյն ձայնն կ'արձակէ, եւ այս իսկ ահա, ինչպէս կը գրէ Աթանաս Գոքքըրէլ, պերճախօսութեան մահազանդակն է ստուգիւ։

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետացս համար՝ յանպատրաստից խօսելու եղանակն սովորական բան մ'է դարձած. Բայց ինչո՞ւ. — Ոմանք կը խորհին թէ հարկն է որ գործել կուտայ զայդ, վասն զի (մանաւանդ կեդրոնի մէջ բնակող) վարդապետ մը՝ որ իւր ապրուստը ճարելու համար չկրնար բաւականանալ այս կամ այն թաղին Եկեղեցւոյ կողմանէ վճարուած դոյզն ամսականուն՝ ստիպուած է դասախօսութեամբ զբաղիլ, բան մը որ կը կասեցնէ զինքն իւր ընտրած ասպարիզին մէջ անհրաժեշտ յառաջդիմութիւններն ընելէ. եւ որովհետեւ պաշտօնն հարկ կը դնէ իւր վրայ հաւատացելոց քարոզել, մանաւանդ որ աւարկութիւն կամ քննադատութիւն լսելու երկիւղ ալ չունի, կը դառնայ խօսիլ ժողովրդեան, թէպէտ եւ ժամանակն ներած իսկ չլինի նմա գոնէ քննադատ մ'ընտրել՝ թո՛ղ թէ խորհրդածել

յայն: Ստոյգ կը գտնեմք զայս իրողութիւն. սակայն, եթէ աւելի ծանրակշիռ հանգամանք մ'ալ տրուի այդմ մանաւանդ ժողովական անդամակցութեանց պատճառաւ եկեղեցականաց ոմանց ունեցած զբաղումներն ի վերայ յաւելլով, դարձեալ թող ներուի մեզ համարձակիլ ըսելու առանց վարանման թէ յանկարծախօսութիւնն մեր ծուլութեան եւ անիութութեան ամենէն հեշտ ապաւէնն եղած է եւ դուցէ անձնասիրութեան ամենէն հրապուրիչ չողմը: Վասն զի զարմանալի չէ՞ միթէ՞ որ այլոց բազմաթիւ տարիներու աշխատութեամբ հազիւ ձեռք քերած կարողութիւնն մեր չըրթանց հպատակի այն օրէն երբ դեռ նոր կ'երեւիմք սրբազան բեմին վրայ գաւազան ի ձեռին:

Այս եղանակն արդարացնելու համար ուրիշ պատճառ մ'ալ ցոյց կուտանք եւ կ'ըսենք. Ընդհանրապէս անոնք որ քարոզ լսելու համար ներկայ կը գտնուին յեկեղեցւոյ ժողովրդեան ստորին դասը կը կազմեն. մարդեր որք չեն կըրնար զնահատել կամ զանազանել երկար ուսումնասիրութեամբ կամ ի հակառակէն՝ ալի յալոյ արտասանուած քարոզ մը: Սակայն այս առարկութիւնն կը թուի հիմ չունենալ, վասն զի չէ տեսնուած մեր մէջ ո՞ր եւ է բեմբասաց որ իւր մտաւոր կարողութեան բարձրակէտին չը ճգնի ժամանել ամէն անգամ որ ժողովրդեան կը խօսի: Թողունք որ դեռ զգացուած չէ մեր մէջ ժողովրդական լինելու պէտքն ու պայմանը. Բայց ո՞վ իրաւունք կուտայ վարդապետին որ ժողովրդեան երկայնմտութեամբն զեղծանի, եւ օգուտ քաղելով անոր տգիտութենէն չմշակէ իւր պաշտօնին ամենէն աղնուագոյն եւ գործօն մասը, այն է քարոզութեան արուեստը. միթէ դասարան մը չէ՞ եկեղեցին. միթէ եկեղեցւոյն ամենէն աւելի ուժգին յարեալ մասը ժողովուրդն չէ՞. միթէ ամէն լաւագոյն սկզբանց աւանդապահն չէ՞ նա. բայց ինչո՞ւ երկար եւ անիմանալի ընթերցուածներու մէջ՝ որք Անծանօթ էակի մը հետ անծանօթ ու ծածկեալ լեզուաւ խօսելու հնացեալ սովորութեան խաբուսիկ հաճոյքն կ'առթեն նմա՝ չբարձրանայ ճայն մը՝ որ ժողովրդեան սրտին եւ մտաց հետ խօսի, եւ անպարագիր հեռաւորութենէն իրր թէ հմայիւք զԱստուած

իջուցած՝ տարածէ հաւատացելոց բազմութեան մէջ կենդանի չունչ մը, ջեւուցանէ զանոնք կրօնի վեհագոյն ազդմամբ, հարուածէ մուլթիւններն ու մուար վարդապետութիւններն: Բայց այս ամենն ընելու համար պէտք է կամֆ եւ կարողութիւն.—կամք եւ կարողութիւն, Դիտկութեան Երկուորեակներն մեր հոգեխօսական երկնքին, զի մինչ կ'երեւի մին՝ միւսն՝ գոգցես կը ծածկի:

Քարոզութեան արուեստին անխոյժ՝ եւ իրր այդ բանին հետեւանք յանկարծակիսօս լինելու սովորութիւնն արդիւնք կրնայ համարուիլ նաեւ մեր մէջ սա մտածման թէ՛ ինչ բանի կը ծառայեն երկոյն վաստակք՝ պերճախօս բարբառ՝ աստուածաբանական հմտութիւն եւայլն, քանի որ Քրիստոնէութիւնն անվտանգ եւ Եկեղեցին անյաղթելի պահպանելու համար բաւական է միայն Աստուածամարդոյն հանդիսաւոր խոստումը. ըստ այսմ նաեւ բաւական է որ Եկեղեցւոյ մէջ՝ ուր հաւատացեալք կը ժողովին յանուն Յիսուսի Քրիստոսի՝ քահանայն կարդայ սահմանեալ սաղմոսն ու աղօթքներն, շարականաց ու հոգեւոր երգոց ձայներն թրթռացնեն կամարը եւ վարդապետն ալ (եթէ այդ ժողովրդեան համար զգացուած է վարդապետի պէտք մը) բաւական է որ քանի մը հասարակ ճեղիֆ խօսի ժողովրդեան, մերթ դաշն ձայնիւ եւ մերթ որոտալով, եւ ի վախճան բանից՝ որոտմանէն յետոյ օրհնութեանց անձրեւ մը տեղացնելով: Կը հարցնեմք. Բաւական է արդարեւ այսքան ինչ՝ իրաւ՝ ամէն յարձակմանց դէմ անդրդուելի մնալն Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ բարացուցական հանգամանքներէն մին եղած է միշտ. եւ կ'ընդունիմք աներկբայ գերագոյն միջամտութեան մը անտկաւրանալի կամքը. բայց գիտեմք նաեւ թէ որսլիսի կարեւոր դեր մ'ունեցած են երբեմն Եկեղեցւոյ պաշտօնեայք՝ Եկեղեցւոյ հատաստութեան գործոյն մէջ: Եթէ հարեւանցի ակնարկ մ'իսկ արձակենք մարդկութեան ընդհանուր պոտմութեան վրայ՝ դժուարին պիտի լինի մեզ գտնել մի այլ վարդապետութիւն՝ որ այնքան հալածանաց սուարկայ եղած լինի որքան Քրիստոնէութիւնն: Առաջին օրէ Քրիստոնէութեան խանձարուրին քով կը տեսնենք թէ ինչպէս կը մռնչէ

հրէագունդ բանակի մը մոլեռանդութիւնն՝ որոյ դէմ կը լինի կրօնական գիտակցութեան ճշմարիտ ակոյեան եղող առաքելական դարը. յետոյ ինչպէս կը չէ հեթանոսական ծաղրը եւ ջատագով կը կանգնին կրօնի Աթենագոր յԱրեւելս՝ Տերտուղիանոս յԱրեւմուտս՝ նորատեսիլ տանջանքներ կը յաջորդեն ասլա Գաղիոնեան անտարբերութեան, եւ վկայից արեան հեղեղն կ'ողողէ ամէն վայր, նոյն ժամայն կը յառնեն նաեւ հերետիկոսութեան հիդրայակերպ գլուխներն եւ եկեղեցական հարց գունդ մը կուգայ յերեւան. ու դեռ մինչեւ մեր օրերն չեն դադրած բարոյական յարձակումներն ու անոնց դիմագրաւելու հոգեռանդն արիութիւնը: Այսօրինակ դիւցազնութեամբ նաեւ Հայոց եկեղեցին իւր գոյութեան առաջին դարերուն մէջ եւ առյապաջ վանեց ամէն սպառնալիք. Սասանեանց հարստութեան կամ հարստահարութեան դէմ անպարտելի թումբ մը կանգնեց, զրահեղեղ պաշտամանց եւ սնոտի հաւատալեաց դէմ մաքառեցաւ Եզնիկ, օտարոտի վարդապետութեանց հակառակ գինեց իւր գորիչն իմաստասէրն Յովհան եւ ընդդէմ լատինամիտ ոտնխոթութեանց Հայոց եկեղեցւոյ ազգայնութեան կնիքն դրողմեց Տաթեւացին: Դիւրին է տեսնել ուրեմն թէ անհատական ոյժերն անգամ պատմութեան փոխոտիպութեան էական տարրերէն մին են: Բայց ինչպէս ըսինք՝ դեռ կը շարունակուի կռիւն. դարուս սկիզբէն ի վեր ծնած է նոր ու ահաւոր թշնամի մը, գիտութիւնն է այն կամ քննադատութիւնն՝ որ յանդգնաբար եւ սառնութեամբ իւր կտորոցը կուգէ մօտեցնել Քրիստոնէութեան կենդանի մարմնոյն. պէտք է ճակատել ընդդէմ նորա թէ ի խաղաղութիւն խօսիլ. — Եթէ հոգ ի մտի չունիմք ոչ մին եւ ոչ միւսն այս պայմանաց ընդունելու՝ մանաւանդ թէ վերջինն, խորհելով թէ դեռ շատ հեռի է ի մէնջ այդ թշնամին, չմոռնանք սակայն թէ իբր ելեկտրականութիւն արագապէս կ'անցնի նա մտաց ի միտս, եւ այդպէս յանդգանտից կ'կործանէ ամեն ինչ որ հակառամարտ է իւրեան՝ թէ նուիրական լինի այն եւ թէ անսուրբ: Իսկ եթէ կ'խորհիմք թէ ժողովուրդն միշտ ժողովուրդ է, թէ ինչ որ գիտնոց լայն ուղեղն կ'մտածէ եւ խորապնին աչքը կը

գլխոյն՝ ժողովուրդը թող հե բռն միայն կը տեսնէ հոն եւ թալուկ կ'աւաճաւեն նմա անդունդներու այդ եղերաց մօտիւն, թէ ժողովուրդային կազմութեան էական տարրն է կրօնը եւ թէ բուն իսկ մարդոյն գոյութեան անհրաժեշտ պայմաններէն մին է այն՝ ինչպէս կ'հաստատեն նոյն իսկ Գաղղըֆաթ եւ Ռընան, բայց այս վերջինն զարմանօք կ'տեսնէ որ ժողովուրդեան մէջ կալ-րօշներն համեմատաբար աւելի են թուով քան գիտնոց մէջ անհաւատք: Հայոց եկեղեցականք այս կերպով անխնամ կ'ընդուն ժողովուրդն. ընդ այս չիք երկբայել: Մեք այժմ ի բաց թող-լով այն բազմաթիւ թերութիւններն ու անկութիւններն՝ զորս ողջամիտ եւ կրօնասէր անձ մը պիտի դատապարտէ առանց ինչընդ բանս ածելոյ, ջանանք ցոյց տալ միայն մեր հրապարակախօսական կեանքի թերութիւնն՝ որ երկու եղանակաւ ակնյայտնի կ'երեւի մեզ: Նախ՝ երբ մտնես յեկեղեցին՝ պիտի լսես վարդապետն կամ եպիսկոպոսն որ իւր կրօնական շրջանակէն շատ անգամ հեռացած՝ քաղաքական՝ առեւտրա-կան կամ անտեսագիտական նիւթերու վրայ կ'ձառէ, երես-փոխանութեան գնացից կամ պատրիարքարանի վիճակին վրայ կը խօսի մերթ հեզնութեամբ եւ մերթ քննադատելով, եւ որ առաւել զարմանալին է անձնական դատ կ'աշտպանէ երբեմն: 1879ին չմնաց թերեւս քարոզիչ մը Պոլսոյ մէջ որ քրիստոսեան վրայ չհրապարակախօսէ. եւ այսօր հասարակ ժողովուրդն իսկ աւելի կ'ախորժի ֆաղափական քան թէ կրօնա-կան նիւթի վրայ քարոզիչներ լսել, եւ վարդապետն ալ տա-րակոյս չկայ թէ առաջինն ընտրելով աւելի կրնայ յաջողիլ, մանաւանդ եթէ օրուան թերթերն միայն իւր ընթերցման առարկայ եղած են: Երկրորդ՝ եթէ ո եւիցէ ոք (եւ այն ենթադրենք որ լինի օտար մը), եթէ ուզէ գիտնալ թէ սա հինաւուրց Հայկական եկեղեցին՝ որ հեղինակութիւն մը ունի իւր առանձին գիրքովն եւ առաքելական կոչմամբն, եւ իւր պատմութեամբն մանաւանդ ազմուկ հանած է յԱրեւելս եւ յԱրեւմուտս, ի՞նչ վիճակ ունի այսօր. ի՞նչ կ'իօսին կամ ի՞նչ կ'գրեն գոնէ իւր հմուտ եւ հանճարեղ համարուած եկեղե-ցականներն, եւ ի խնդիր լինի Հայկական արդի գրականու-թեան մէջ գտնելու համար բան մը որ Հայ եկեղեցւոյ բե-

մական պերճախօսութեան վրայ գաղափար մը տայ իւրեան, հազիւ թէ փոշիները թօթուելով ցոյց պիտի տանք նմա ներսէս վարժապետեանի Քրիստոսի եկեղեցին եւ անոր հակառակորդի մակագրեալ տետրակը կամ խրիմեանի իրացի ճանոք եւ ուրիշ մանր մունր գործեր. ինչ աւելի կրնայ սպասուիլ եկեղեցականութենէ մը՝ որ Պօլսոյ պէս կեդրոնի մը մէջ կրօնական քերք մ'անգամ հրատարակելու անփոյթ եւ գուցէ ըստ ոմանց անկարող է:

Հոս կ'իմուեմք յաւելուլ որ մեր ազգային եկեղեցական պերճախօսութեան այս բացակայութեան զօրաւոր պատճառներէն մին է նաեւ յանկարծախօսութիւնն որով կ'սլարծինք. զի եթէ սլարտ անձին համարի իւրաքանչիւր քարոզիչ գրեւ ինչ որ պիտի խօսի(*), (յայդպիսի ինչ յաջողելու համար պէտք ունի անշուշտ այն պատրաստութեանց՝ զորոց խօսեցանք ի վերեւ) պիտի տեսնուի որ այդ եկեղեցական զգալաբար կը յառաջադիմէ. կ'ըզկուի իւր ոճն ու լեզուն, իւր գաղափարք հաստատուն կռուան մը կ'գտնեն, եւ փախտեսայ պատկերներ ոչ եւս ստուերակերպ կռուոյ մը մէջ իւր ամուլձիլը վտանգելով՝ կ'կաղացնեն զինքը, եւ որ առաւել փափաքելին է գրական նոր սեռ մը յառաջ կուգայ կամ թէ ըսենք մեր այժմեան կրօնական պերճախօսութեան վրայ այն ատեն միայն գաղափար մը կրնանք կազմել: Ո՞վ չգիտեր արդէն թէ ճարտարախօս լինելու պայմաններէն մին է գրելն. ամէն խորհուրդներ տարտամ եւ տատան կ'մնան եթէ գրով կայուն չառնուն. մարդ գրելով ճարտարախօս կ'լինի, «գրիչն պերճախօսութեան լաւագոյն տիրուհին է» կըսէր Կիկերոն: Փորձառութիւնն վճռած է զայդ, եւ մեծ ճարտարախօսներն այնու ապաքէն տէր են բանին՝ զի նախ տէր են գրելու արուեստին:

Երբեմն նաեւ յանկարծախօսութիւնն կ'սլաշտպանուի յա-

(*) Այս դիտողութիւնն ընելով ըսել չեմ ուզեր թէ քարոզիչք պէճք է հետեւին քարոզն ամբողջ գրելու եւ զայն բառ առ բառ ի բերան ուսանելու մեթոտին, ոյր անպատեհութիւնք յայտնի են, այլ կուզեմ ըսել որ եթէ իւրաքանչիւր կարող ըմբասաց ճարտայն ընթացքին մէջ զոնէ առ նուազն ճասն քարոզ խմբագրէր հրատարակելու նպատակաւ՝ մեր եկեղեցական պերճախօսութիւնն այսքան եղկելի կերպարանք մը չէր առնոր: Ծ. Յ.

նուն աւետարանական բարեպաշտութեան, ինչպէս կ'ըլտէ Սղեքսանտր Վինէ, եւ այդու կրօնական պերճախօսութեան մը իրաւունքը վէճի տակ կ'ձգուի: Որք միանգամ այդպէս կ'խորհէին յառաջ կը բերեն Յիսուսի խօսքն առ աշակերտս իւր թէ՝ «Յորժամ մատնիցեն զձեզ, մի՛ հոգայցէ՛ք թէ ո՞րպէս կամ զի՛նչ խօսիցիք. զի տացի ձեզ ի ժամուն յայնմիկ զինչ խօսիցիք, զի ո՛չ եթէ դուք էք որ խօսիցիքն, այլ Հոգին Հօր ձերոյ որ խօսիցի ի ձեզ:» (Մատթ. Ժ. 19) եւ զՊօղոսին թէ՝ «Քրիստոս առաքեաց զիս աւետարանել ո՛չ նախադրեալք քանից, զի մի՛ ընդունայն լիցի խաչն Քրիստոսի.» (Ա. Կորնթ. Ա., 17) բայց յայտնի է թէ Տիրոջ խօսքն բացառիկ պարագաներու ի դէպ կուգայ, իսկ ինչ որ առաքեալն կ'ըլտէ՝ հռետորական արուեստի նրբութեանց եւ կարծեցեալ զիտութեան մը հպարտութեան պարսաւն է այն. մինչդեռ իւր թղթոց մէջ այնպիսի դօրութիւն մը ճաշակ եւ արուեստ կ'գրկախառնին՝ որ իրաւամբ կրնայ ըսուիլ թէ Պօղոս Քրիստոնէական պերճախօսութեան առաջին եւ անհամեմատ օրինակագիրն է: Ուրեմն խօսելու վեհագոյն արուեստին մէջ՝ բարեպաշտութեան պատճառանօք աստուածային օժանդակութեան ակն ունեւն՝ գործ է խօթամտութեան եւ տգիտութեան:

Այս ամէն դիտողութիւններէ յետոյ իբրեւ վերջին խօսք զոր ուղադրութեան արժանի կ'համարեմք՝ կ'յաւելումք թէ՛ ցորչափ մեր եկեղեցական գործունէութեան՝ տարբեր ուղղութիւն չտրուի, Յանկարծախօսութիւնն մեր վարդապետաց յիւր կրօնի յետամնացութեան յայտարար նշանն պիտի լինի միշտ. քանի որ յանուն եկեղեցւոյ քարոզելու պաշտօնը կը տրուի ո՛ր եւ է մէկու մը՝ որ սակայն այդ կարողութեան տէր չէ եւ չէր կրնար լինել առանց ո՛ր եւ է պատրաստութեան, ինչպէս պիտի կարենայ այնպիսին պաշտպանել քրիստոնէութեան դատը կամ ծաւալել անոր ուսումը. չունի ուրիշ միջոց մը, հարկ է որ խօսի թէպէտ չգիտէր քե ինչ պիտի խօսի կամ քե ինչպիս պիտի խօսի. եւ մեր եկեղեցականաց մեծագոյն մասին համար ալ յակարծախօսութեան սահմանն ասկէ անդին չանցնիր:

Եթէ մեր այսօրինակ ընթացքէն զոհ մնանք տակաւին ,
մեր յաջորդներէն ոչ ոք պիտի օգտի , եւ զույցէ Քսաներորդ
դարն անգամ չպիտի կարենայ տեսնել՝ ինչ որ այսօր կ'սլա-
հանջուէր որ ունենայինք :

Պարսիզակ

ԵՂԻՇԷ Վ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՆՇԽԱՐՔ

Զ.

ՏԱՂ Ի ՎԵՐԱՅ ՎԱՐԴԻ ԵՒ ՊԼՊՈՒԼԻ⁽¹⁾

Գնաց Պրպուշն առ թոշուան

1. Պլպուլըն վերացաւ ի յօդըն թեւով,
Ասաց թէ հարցանեմ թռչնոցըն սիրով.
Եթէ գիտեն նոքա յայտնեն ինձ փութով
Թէ չէ հանեմ աչացս արտասուս քան զծով :
2. « Թռչննք , այսօր գիտէ՞ք թէ ինչ գործեցաւ ,
Զի վարդն իմ սատուական յայգոյն վերացաւ .
Զգիտեմ թէ ո՞ր գնաց կամ ո՞վ գողացաւ ,
Մի՞թէ տեսեր էք դուք , ըմբ էք համբաւ » :—
3. « Ասեն թէ Սրարիչ Տէրըն գիտակ է ,
Ամեն ծածուկ սրտի նա տեսանող է .
Զքոյ վարդն չենք տեսեր , Աստուած վկայ է ,
Գնա՛ չրջիր այլ տեղ , ու զնա որոնէ » :

Յե՛ս հարցանելոյ թոշնոց , տեսնեցաւ Պրպուշն շայր եւ ողբայր

1. Պլպուլըն դառնացաւ , ասաց , զի՞նչ լինիմ .
Գիշերն մինչ ի լոյս ես մըտօք տանջիմ .
Վախեմ առանց վարդին յանկարծ մեռանիմ ,
Կարօտով բաժանեալ ի հողն իջանիմ :
2. Թէ զարարածօ ամեն վարդին փոխան տան ,

(1) Շարունակութիւն :

- Նա ինձ անարգ թուի, ոչինչ է՝ անպիտան .
 Կամ դասն երգեցողացն երաժշտական ,
 Քաղցր եղանակեն . ինձ գուժ է եւ գան :
3. Ո՞ւր տարան զքեզ կամ ո՞ւր թաղուցին ,
 Կամ զխմրդ մոռանամ ես զսէր քոյին ,
 Խոցեցաւ սիրտս ու լերդըս կսկծաբին
 Ծաղկունքն հաւասար այսօր թառամին :
4. Իմ կեանքս է յերազի եւ ես երերմանի ,
 Եւ լոյս արեգական ինձ խաւար թուի ,
 Ցաւօք եւ դառնութեամբ աւուրքս անցանի ,
 Որ եւ թիւ կենաց իմ ոչ համարի :
5. Վարդէն բաժանեցայ ողորմ ու լալի ,
 Եւ բան մարդարէին առ իս կատարի ,
 Քան ըզ հաւալասան եմ յանապատի ,
 Եղէ ես որպէս՝ բու յաւերակի .

Գնաց Այգեգործն խօսեցաւ ընդ Պրպուշն եւ ասաց

1. Եկեալ այգեգործին մխիթարեաց զնայ ,
 Ասէր . «Մի լար , Պլպուլ , քո վարդըն կուգայ ,
 Մանուշակն եկեալ է վարդին փիալայ ,
 Բուրախարար ամատ սալամ ու տուայ :»
2. Իսկոյն ուրախացեալ եւ օրհնեաց զնայ ,
 «Խաղաղութեամբ կենաս յաշխարհիս վերայ ,
 Այգին քո փրթթի ծաղկունքն ի նրմայ ,
 Պարիսպըն նորոգի եւ մէջըն պուրքայ .
3. «Ամեն արմատք եւ ճիւղքն դալարանան ,
 Առնուն շաղն ի ամպէն նոր պայծառանան
 Շարժին քաղցրիկ հողմով վայելուչ ճօճան .
 Եւ հոռն տարածին ի քիմըս մարդկան :»

ՅՈՎՀ. ՔԶ. ՄԿՐԵԱՆ

ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆ ՀՈԳԻՈՅ

Երբ դրական ու բարեշրջական վարդապետութիւնք տա-
կաւ մուտ գործելով ազգին նորաբողոք սերնդեան մէջ, կը
թուին ամեն միտքեր տարակուսանօք պաշարել եւ հասարա-
կաց խիղճն վրդովել. երբ կանխակալ կարծիքներ այնքան կը
ճնշեն հրապարակին վերայ, զի մարդիկ չիկնիլ կ'զգան, եթէ
իւրեանց խորհուրդն ու ընթացք չէ ազատական կամ Սկեպ-
տիկեան. երբ ժխտական սկզբունքներ պատրանք կը հռչա-
կեն մարդկային սրտի վսեմագոյն յոյսերն ու իղձեր. երբ նո-
րընծայ բնախօսք դրուագներ կը յօրինեն նիւթոյ, մինչ գոգ-
ցես կը թանգուզին բուն իսկ իմաստասէրք հոգւոյ. երբ ա-
մենուստեք կը բարձրանայ աղաղակ ունայնութեան եւ առա-
քինութիւնն առաւել քան զառաւել կը վշատի ու ժառանգու,
իրաց այսպիսի վիճակի մէջ, անօգուտ չէ, կարծեմք, մահու
վարդապետութեան դէմ պարզել հոգւոյ անմահութեան վար-
դապետութիւնն, համաձայն նորագոյն եւ լաւագոյն ապա-
ցուցմանց ընտրական դպրոցի, եւ հաստատել հաւատքն որ
երկրայութեանց մէջ կ'ալեծիւրի վարանեալ:

1886 Յունիս 18

Գատը-գիւղ

ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԳ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Նիւթոց առատութեան պատճառաւ կը շատանանք ներ-
կայ թուոյս մէջ դնելով միայն վերոգրեալ հատուածն, որ իր-
եւ Նախարան կրնայ համարուիլ Գեր. Եղիշէ Վ. Այվազեանի
Հոգւոյ Անմահութիւնն ընդարձակ հատուածոյն. հատուած
զոր պիտի սկսինք հրատարակել յառաջիկայ թուով եւ զոր
գոհութեամբ պիտի կարգան անշուշտ Հանդիսիս ընթերցողք
առ հասարակ որք կը գնահատեն երիտասարդ եկեղեցականին
տաղանդն եւ եռանդն: Այս առթիւ կը յայտնեմք մեր ամե-
նամեծ բերկրութիւնն, որովհետեւ յաջողեցանք Երկրագունսի

խմբագրութեան մէջ առնուլ Հայ եկեղեցականութեան ծաղիկն ալ. Երկոքին Եղիշէք, հմտալից եւ ոգելից երիտասարդ վարդապետք, ահա կը միանան նոյն թիւին մէջ. աշխարհականք եւ եկեղեցականք, կրօնք եւ գիտութիւնք, հին աշխարհ եւ նոր աշխարհ, մուսայք եւ մարգարէք կը միանան նոյն Հանդիսին մէջ, որ՝ այսպէս՝ տաճարի մը կը փոխարկուի: Այս գործունէութիւնն անտարակոյս անարդիւն չը պիտ'ըլլայ ազգային յառաջադիմութեան համար. եւ Ասիական Ընկերութեան համար դոյզն փառաց տիտղոս մը չը պիտ'ըլլայ բազմերախտ Շահնազարեան կարապետ վարդապետի կողմէն հիմնուած Երկրագործի հրատարակութեան շարունակութիւնն արդի պայմաններով. Ասիական Ընկերութեան համար դոյզն փառաց տիտղոս մը չը պիտ'ըլլայ՝ գիրքեր հայթայթելով հանդերձ Հայաբնակ գաւառաց աղքատիկ վարժարաններուն՝ սընունդ մատակարարել միւս կողմէն Հայ մտաց, մաքրել ու ճոխացնել եւս Հայ լեզուն:

Ընթերցողաց գաղափար մը տալու համար Հոգւոյ Անմահութեան վրայ, կը դնենք ստորեւ սոյն աշխատասիրութեան բովանդակութիւնն:

Ե.

Հոգի. — Ապացոյցք անմահութեան հոգւոյ. — Աննիքականութիւն հոգւոյ. — Առաջին առարկութիւն նիքականաց. — Երկրորդ առարկութիւն նիքականաց. — Հոգի եւ կենսական զօրութիւն. Կենդանականութիւն. — Բնածին քաղձանք անմահութեան. — Բարոյականութեան երկրաւոր հատուցմանց անբաւականութիւնն. — Հերքումն անմահութեան մարդկային մեծ ամբողջին. — Հերքումն հոգեփոխական անմահութեան. — Կեանքն յետ մահու:

ԳՈՂՈՒԹԻՒՆ

ԱՌ ԵՂԻՍ ՏԷՄԻՐԱԻՊՈՇԵԱՆ

Յիշեմ թէ երբ առաւօտ էր իմ կենաց,
 երբ հազիւ թէ տառ գարուններ սիրազգեաց
 Պատմած էին ինձ բզեւորհա Արարչին,
 Օր մ'ընթերցայ մի գիրք որ յոյժ ընդերկար
 Ես ինձ խորհել, եւ ըզգաց սիրտ իմ զկար
 Հոգեխռով յոյզն առաջին :

Ո՞րն էր մատնանց այն կամ ձով էր հեղինակն,
 Ի զուր այսօր խուզեմ զնորին յիշատակ.
 Այդ ամենայն մոռացուած է, բիւր տալ :
 Յիշեմ միայն ախտ հոգեւոր, հուսկ ողջոյն,
 Թռչունք որ, հեհ, կորուսած են իւրեանց բոյն,
 Մահուամբ բեկեալ սիրտ մատաղ :

Յիշեմ միայն թէ խանդակաբ պատանի
 Զիւր հոգւոյն կէս մինչեւ շիրիմք տանի,
 Մահ ի հոգւոյ, այլ առ ծունր ողբալով.
 Յիշեմ լրբումն եւ աւերումն աղեխաւր,
 Արեալուսոյ կեանք մի վարեալ անդր ի քաւր
 Դէպ յանցատակ մահուն ծով :

Եւ ցաւէ ինձ զի մոռացայ զայն անուն,
 Որ վառեց յիս այն վեհ հրդեհիւն անհուն
 Զոր անուանեն սէր զեղեցկին, համարսին.
 Եւ մորմոքիմ զի չը կարեմ յեղյեղել
 Զայն մեծ անուն եւ յարգանք զեղեղել
 Ի սուրբ տեղոյ իմ սրտին :

Ապա ուրեմն որոտած եմ յայնմհետէ
 Գտնել զանուանս այն մեծ հոգեաց, մարգարէ,
 Խորհող, պուէս, իմաստասէր կամ գիտուն,
 Ամենեցուն որ, շնչելով ընդ երկնաւ,
 Ներշնչեցին իմեւ հոգիս սէր ամբաւ
 Եւ զտալականն զրիւն տուն :

Որոշած եմ հանապազօր ժամքս ինչ,
Իբրեւ յաղօթս, կալ անդ մթօք սուրբ եւ ջինջ
Եւ մըմընջել այդ անուններ սրբազան,
Այդ անուններ որ պատմեն մեզ զայն Անուն
Որ բնդգրկէ եւ պարուրէ զբնութիւն
Իւր ծոցին մէջ անսահման:

Եւ գոհ ըզգամ զանձն իմ գինէն, իմս եղիա,
Եւ քրի ինձ քէ օրհնութեան ցօղ տեղայ
Ըզլուսողող արիւ իմով անձկայրեաց,
Եւ քէ ժպտին ինձ ի հեռուս այդ էակք,
Որպէս ժպտին լուսավարսամ հրեւտակք
Իւրեանց ծանօթ հեզ հոգեաց:

Եւ էր ի բէն ծածկեմ, եղիա, զի եւ դու.
Մին յայնցանէ ես որ եղան լուսասու.
Զմայլած հոգւոյս որ ուշ դրնէ բընաւից.
Ընդէր չասեմ քէ յանախ դու ես պատճառ.
Որ համակուիմ խորհուրդներով վեհ, անհառ,
Ոյց իշխան սուրբն է քախիծ:

Երբեմն ի ձայն քո զմայլարար զարքըրով,
Ննջող իմ սիրս ի քոյդ տոփէ ի գորով.
Ունիս բառեր որ տան 'դերկաւր յերազել.
Վերջալուսոյ երանգն ունի մէն մի բառ.
Եւ զխառտափիւն քօս տերեւոց աշնահար,
Որք կամին «սէր, սէր» ասել:

Ընդէր արդեօք մեծ տեսութիւնն ես, եղիա.
Ո'վ պիտ 'ասէր, երբ էինք մեք դեռ ջրղայ,
Թէ լինէիր պիտի այսչափ տխրագգեաց:
Մայիսի ցօղն ուրեմն արտօր է եղեր,
Որով հակաս քո նորաբոյս ողողէր,
Երբ ողջունէր զայդ կենաց:

Վարդէն ուսար քերեւս կանուխ արատուել.
Բայց վարդից ծաղն յոյս եւ յոյս տայ առաւել.
Թերեւս պաւլպո'ւլն յոգւոց հանել ուսոյց քեզ.

Բայց պուրակաց այն երգեցիկ սիրարժարձ
Ունի երբեմն իրաւ շեշտեր իսրազգած ,
Բայց ոչ քեզ չափ վշտակէզ :

Այլ , քախճագին թէ ոչ , քաղցր ես իմ համար .
Քեւ իմանամ լաւագոյն եւս զայս աթխարհ ,
Եւ նրւազ չար քրւի ինձ չարն ի քո ձայն :
Հովիսն ողբոց արսասուարոր եւս քրւի ,
Այլ նաեւ կան անդ էակներ պաշտելի .
Ի՞նչ փոյթ ինձ այլն ամենայն :

12 Յունիս 1886 Օրբախէոյ (1)

Յ . ՍԵԹԵԱՆ

ԱՌ Տ . ՎԱՀԱՆ ՔԻՒՐՔԱՆ

ՏՆՈՐԷՆ-ԽՄԱԳՐԱՊԵՏ

« ՄԵՆՏՈՐ » ԱԶԳՈԳՈՒՏ ՀԱՆԴԻՍԻ

Դեռ տարիք չունիս , դեռ անունդ հռչակուած չէ համո-
րէն Հայ աշխարհին մէջ : Սակայն ես ըզքեզ կը յարգեմ իբ-
րեւ մեծ մարդ մը : Հեռուէն ըզքեզ դիտեցի . մօտէն ըզքեզ
դատեցի . Տեսայ թէ խանդիդ կը հաւասարի խոհականու-
թիւնդ , թէ անկաշառելի է հոգիդ , թէ տարիքէդ յոյժ
վեր է գործունէութիւնդ : Հազիւ դպրոցէն ելած , դպրոցի
Տնօրէն ես արդէն . հազիւ գրիչ շարժելու սկսար , Հանդէս
մը կը խմբագրես մտալէն : Եւ երբ դասերդ աւանդես ու
լուսաւորես մանկական մտքերն , երբ տնօրինութիւններդ ը-
նես կրթարանիդ համար , երբ Հանդիսիդ ձեռագիրներն յը-
ղես ի տպարան , կը մտնես երիտասարդութեան մէջ , կը մըտ-
նես ժողովրդեան մէջ եւ կը քարոզես . եւ քարոզութիւննե-
րէդ կը ծնանին ընկերութիւններ , քարոզութեամբքդ կը ծնա-
նին ազգասէր հոգիներ : Օ՛ր մը չը դադարեցար ցայսօր ,
բայց միայն հէգ չուքր եղբօրդ յուղարկաւոր երթալու հա-

(1) ՎՐԻՊՍԱՆ .— Հսկայ Երազնի չորրորդ հասուածին 7րդ տողին մէջ « եւ
ոչ լուէր » պիտի լինի « եւ ոչ լըուէր » . նոյն հասուածին 10րդ տողին մէջ
« գնացին » պիտի լինի « գնային » :

մար ի գերեզմանատուն: Կու գամ հրապարակաւ յայտնելքեզ իմ խորին ցաւակցութիւնս եւ մխիթարութիւն մաղթել յերկնից. զի դու հանրային մարդ ես. զի քո գերդաստանն ազգն է. զի կը բերկրիս Հայութեան բերկրանօք, կը տառապիս Հայութեան տառապանօք. զի կ'աշխատիս հանրութեան համար. եւ պէտք է որ հանուրք ցաւակից ըլլան ցաւիդ. եւ ուրախակից ուրախութեանդ, եթէ ունենաս . . . :

Ե.

ՅՈՒՇԻԿՔ ԲԻԻԹԱՆԱԿԱՆՔ

Բխրսանիս հանդէպ պատմութեան

Պրուսան՝ հինն Բիւթանիոյ երբեմն արքայանիստ քաղաքը պիտի նկարագրենք:

Զարթեւ արդեօք որ չեւ եւս զայն ստորագրած՝ անցեալ պատմութեան յետահայեաց հակիրճ ակնարկ մը նետենք՝ Փոքուն-Ասիոյ Բիւթանիոյ գաւառին դարաւոր հնութեան վերաբերեալ պատմական դիպաց յիշատակաւը հետաքրքրութեամբ բերկրելով:

Բիւթանիոյ նախնի անծանօթ թագաւորաց ժամանակագրութեան ճշդութիւնն հին եւ նոր հմուտ պատմաբանից քննադատութիւններն իսկ ցայսօր ժամանակի անբաւական եւ ամուլ լինելով ապացուցանել, որպէս թուի մեզ, ըստ որում Բիւթանիոյ թագաւորութեան հիմնադրէն մինչեւ ցՏե սալկէս իրարու յաջորդող 39 նախապատմական թագաւորաց գէթ անուանց առանձինն յիշատակութիւն չկայ եւ ոչ ի պատմագրութեան ուրեք բաց ի Ամիկոսէ գրեթէ 1330, Պուդէսէ, Մուկապորիսէ, Մանարոնէ գրեթէ 959 եւ Պրուսիասայ Ա. 550, կը մնայ մեզ արդ. գոհացնել մերովսանն բանասէր ընթերցողներն՝ հաղորդելով նոցա ի ստորեւ Բիւթանիոյ թագաւորութեան՝ մեծազօր պետութեանց յաճախ հարկատու վի-

ճակն միայն ապացուցանելու ծառայող ի հին եւ նոր պատմութեանց մեր ծայրաքաղ խմբադրած պատմական դէպքերն ու իրողութիւններն ըստ կարգի պատմագրական տարեթուոյ, չունենալով անդէն եւ ոչ մի հաստատուն ժամանակագրական սկզբնակէտ Բիւթանիոյ արքայութեան անյիշատակ եւ նախնի ժամանակաց պատմութեան մինչեւ ցՏեսալիէս մօտ 418, եւ ոչ իսկ մեր հետաքրքրութիւնն բաւական գոհացնելու արժանաւոր՝ ինչ եւ է տեսակ պատմական յիշատակարան մը Բիւթանիոյ անձնիր գահակալաց իւր ուրոյն գործքերն ու ճաշատամարտներն մեղի աւանդող:

Բ Ի Ի Թ Ա Ն Ի Ա

Պատմական ծանօթութիւնք

(Ամ աշխարհի նախ քան զՔրիստոս 4963=50 դար)

Կարեւոր է միանգամ գիտնալ թէ Ասիոյ առաջակողման կամ հնոյն փոքր-Սսիոյ աշխարհին հիւսիսային արեւմտակողման այս երկիրն Եւքսինեան ու Պրոպոնտոս ծովերուն մէջտեղն լինելով, կը կոչուի նաեւ Բերրիւկիա՝ Բերրիւկաց առումաբ, որ կանխագոյն հոն կը բնակէին:

Ի նախնումն, այս երկրին բուն բնակիչներն էին՝ ինչպէս ըսինք, Բերրիւկք եւ յետոյ Թիւնացիք, Միկտոնք, Մարիանափնիացիք, Կաւկոնք, եւլն:

Նախ սոքա տիրեցին Բիւթանիոյ, որք, կ'երեւի թէ, Թըրակացի էին ի Թրակիոյ անդ գաղթած ու այն երկիրն բաղմամարդութեամբ լցուցած:

Սոքա ի Թիրասայ, յԱսքանազայ եւ ի Յաւանայ իսկ ծնընդոց սերեալ էին, եւ փոքուն-Ասիոյ երիցադոյն յունական պետութիւններն Ասքանազայ եւ Յաւանայ սերունդներէն կանգնուած են առ յապա:

Թէպէտ Աղեքսանդրէն յառաջ Բիւթանիոյ պատմութիւնը խիստ քիչ ծանօթ է մեզ, բայց սակայն տեղի ունիմք հաւատարմ թէ՛ նախ քան զամենայն Միւսեաւ (1) հանդերձ ցամա-

(1).— Բիւթանիոյ արեւմտեան սահմանակից Միւսիոյ (Հելլեսպոն-

քակղզւոյ մը դիրքն ու ձեւն գողցես ունեցող ինքնօրէն թագաւորեալ Բիւթանական պատմական երկիրն հարկատու եղած է Ասորեստանեայց պետութեան, Սեմայ որդւոյն Ա. Ասուրայ Ասորեստանեայց թագաւորութեան առաջին հիմնադրին (իբր Ն. Ք. 2540) սերունդներէն Բելայ որդւոյն Նինոս թագաւորին (1968), որ իւր աշխարհակալութիւնքն շատ յառաջ վարելով, Եւքսինեան Պոնտոսի շրջաքնակ համայն դրացի ազգաց եւ ազանց երկիրներուն հետ Բիւթանիան եւս նուաճեց, զի բաց ի Հնդկաց աշխարհէն ամբողջ Ասիական ծանօթ աշխարհներն նմա հնազանդած էին :

Ինչպէս կը թուի, Նինոսի եւ իւր յաջորդին՝ թագուհւոյն Շամիրամայ եւ անոր որդւոյն Նինուասայ օրերէն ի վեր՝ Բիւթանիա մինչեւ Սեսոստրիս Եգիպտացւոյ արքային օրերը (1643) Ասորեստանեայց տէրութեան հարկատու նահանգներէն մին եղած էր. վասն զի Նինուաս ամօթալի մեղկութեամբ եւ իւր կնամարդի յաջորդներն մինչեւ Ա. Սարգանապաղայ օրերն իսկ (759) օրէնքներն ու բարքերը խաթարելով հետը հետէ Նինոսի եւ Շամիրամայ նուաճած երկիրներն կորուսած էին, որոյ հետեւանքն եղաւ յայնժամ Սարգանապաղայ մահուանէն զինի Ասորեստանեայց մեծ կայսրութեան բեկորներուն վերայ Նինուէացւոյ, Բարեւացւոյ, Մարաց եւ Հայոց

սոս) գաւառը, որ կը բաժնուի ի Մեծ եւ ի Փոքր Միւսիա՝ ուրանօր է եւ հինն Տրովպա, իւր աշխարհագրական ծովափնեայ կարեւոր դիրքովն նորա (Բիւթանիոյ) իշխանութեան ապառնի զարգացման ռաիսորդ եւ նպաստաւոր, եւ անդ տեղի ունեցած պատերազմական եւ պատմական անցից սէյպ իսկ զուգամանակ հանդիսակիցն եղած լինելով՝ զործոյս ընթացքին մէջ համառօտախնդիր մօտ հարկադրուած եմք բազում ուրեր՝ նա մանաւանդ պատմական լուսաբանութեան համար՝ զՓոքր Միւսիա Բիւթանիոյ արեւմտեան մասը նկատել, որպէս եւ Բիւթանիոյ արեւելեան սահմանակից Ռոմնիոյ գաւառը :

Այսպիսեալ Բիւթանիոյ եւ եմ ընդարձակում եւ առաւելակշռութիւն տրուած լինելով՝ աւելորդ իսկ չէ զիսնայ թէ Միւսիոյ Հելլեսպոնտեան ծովափանց երկիրներուն պատմական երեւելագոյն մասին՝ Տրովպայի՝ պատերազմէն շատ վերջն Միւսիա արդէն Բիւթանիոյ կուտակալ-թագաւորութեան մասը կազմած էր իր ծովափնեայ երկիրներով, որպէս եւ Փռիւզիա եւ Պաւլագոնիա, որոյ թագաւորն եղաւ Զիպեսէս (328) եւ զլիսաւոր քաղաքն Տասկիւզոն :

չորեցունց մասնաւոր թագաւորութեանց վերականգնումը :

Սոյն թուականէն (1643) ի վեր Բիւթանիոյ թագաւորութիւնն երկրորդ անգամ հարկատու եղաւ Եգիպտացւոց ժթ. հարստութեան առաջին թագաւորին Սեսոստրի-Սեթոսի (Մեծին Հռամսեսի), որ ոչ միայն Եգիպտոսի հզօր թագաւոր մը եղաւ, այլ նախնի ժամանակաց ամենամեծ տիեզերակալներէն մին ու նուաճեց նաեւ Եթիովպիան, Փոքր-Ասիան, Սկիւթիան ու Թրակիան, որոյ փառաւոր թագաւորութեան օրերն Եգիպտոս հարուստ եւ երջանիկ եղաւ :

(16^{րդ}. 15^{րդ}. 14^{րդ}. 13^{րդ}. 12^{րդ}. 11^{րդ}. 10^{րդ}. 9^{րդ}. 8^{րդ}. 7^{րդ}. (1)

դարերուն մէջ Բիւթանիոյ՝ որո՛ց իշխանութեան վերաբերիլը որոշ չգիտցուիր :)

(Շարունակելի)

Ս. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Ի ՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

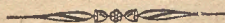
ՁԵՌՔ ԵՒ ՄԻՏՔ

Յոյն իմաստասէրն Անաքսագոր կրցած է ըսել այն բառն հետաքրքրալարժ, զոր Արիստոտէլ կը յիշէ. «Մարդս կը խորհի, քանզի ձեռք ունի»։ Բանաձեւ խորիմաստ. ձեռքն՝ արդարեւ՝ կը պարունակէ շօշափելի պտուկներ (papilles tactiles) յանհունս աւելի թուաւոր եւ աւելի սեղմ քան մարմնոյն միւս մասերն. ուրեմն շօշափելեաց զգայութիւնք (sensations du toucher) ձեռաց մէջ նոյնքան եւ աւելի կենդանի են որքան եւ քան այլուր։ Այլ մանաւանդ ճշմարիտ լծակներէ կազմուած է ձեռքն. այդ լծակներն են մատունք, որք իւրաքանչիւրն իւր յատուկ ծայրագոյն շարժականութեամբ եւ

(1).— Յունական փիլիսոփայութեան ծագման այս դարուն մէջ երեւելի եղած է Քարոն Միւսիացին ի Լամպսակայ՝ որ Պարսկաստանի եւ Կրեթացւոց պատմութիւնը գրեց :

բազուկին ծայրն ամբողջ գործարանին շարժականութեամբ յարմար են բոլորովին՝ ստուգելու, հակակշռելու շօշափելեաց եւ նոյն խոկ միւս զգայարանաց զանազան տուումներն (don-
née)։ Եթէ կայ զգայարանք մը որ ինքն առանձին կրնայ տալ մեզ արտաքին աշխարհի ծանօթութիւնն, այն ալ ձեռքն է։ Արդարեւ, ձեռք է որ կ'ունենանք արտաքին բանի մը հաւատիքն, կ'ստանանք ընդդիմութեան ու կարծրութեան ծանօթութիւններն, այսինքն մեր ընթոնումներէն անոնք՝ որք մեզ ամենէն աւելի որոշ կերպիւ կը յայտնեն ինչ որ չէ մեր անձն, ինչ որ մեր անձէն զատ ու դուրս է։ Այդ զգայարանք է որ կը կարծենք զերծանիլ Պէրքըլլի բացարձակ տեսլականութենէն (Տես Ծանօթութեան մէջ)։ Ղի ձեռաց դրնդերօք կը սեղմենք եւ ամեն կողմէն կը շօշափենք իրերն. այլ են, անջատ են մենէ, քանի որ կը գիտնադրեն մեզ՝ կ'ըսենք։ Արդ, ըզմեզ շրջապատող առարկաներէն ինքզինքնիս որոշելու այս կարողութիւնն՝ առաջին պայմանն եւ սկզբնաւորութիւնն է մտածման. եւ Անաքսագորայ խօսքին խնայտն ալ ճիշդ այս է։

ԾԱՆՈԹ. — Զօրճ Պէրքըլլէ (1684-1753), եպիսկոպոս եւ Լիմաստասէր իրլանտացի, քարոզեց աննիւքսականութիւն կամ բացարձակ տեսլականութիւն (immaterialisme ou idéalisme absolu). իրեն համեմատ, նւթն ոչ միայն ոչ է միակ իրականութիւնն՝ որպէս կը կարծեն նիւթապաշտք, այլ կարելի է որ բնաւ իրականութիւն չըլլայ. քանզի զգայարանք չեն բռներ բուն իսկ առարկաներն, այլ որակութիւններ (qualité), այսինքն զաղախաներ, եւ բնաւ միջոց մը չունինք գիտնալու թէ մենէ դուրս բան մը կը համապատասխանէ ատոնց։

ՀՆՁԵԱԿՔ

Ա.

Ա.Ո. ձեկլահ

Ո՛ր ձեկլահ, դու վարդ մ'ես անփուռ
 Ոյր արբեցաւ հոգիս հոսէն .
 Էակ մ'ես դու սուրբ ու քննու
 Ձոր սուրբ սիրոյս քեւեր պատեն . . . :
 Աշկունքդ հասեալ են իբրեւ նուռ .
 Քո քարս խնձոր ու դեղձ այսէն՝
 Ուր միտք ցոլայ ժրպիտդ անուռ՝
 Բուրմունք, շրնորհ ու գեղ ցայտեն :
 Շրթունքդ, շիկն իբրեւ կեռաս,
 Բարբառին՝ երբ յուզմամբ կ'եռաս՝
 Ձերդ եւողեան պերն քնար ինչ .
 Լանջդ է նուրբ գերդ նորաքոյս ծառ .
 Որոյ վերայ — պրտնդ պայծառ . —
 Կը դողդողան երկու նարինջ . . . :

Բ.

Նայուածդ՝ երկնից է շառաւիղ,
 Սրտիկդ ալ զանձ մէ քաբքաբուր .
 Եւ մատունդ՝ երբ զարնեն շաւիղ՝
 Թարգման կանգնին հոգւոյդ մաքուր :
 Կիրք է հաշակդ, ու միտքդ՝ ուղիղ,
 Հերացքդ տակ գեղազանգուր :
 — . Թէ ոչ քո մօտ՝ Բարւոյն շաւիղ
 Պարս է քննուել՝ չը գիտեմք հուր . . . :
 Խօսունք գոհար, դու Արարչին
 Գլուխ-գործոցն ես անշուշտ վերջին .
 — . Ձաշխարհ կոչեմ առ այս վրկայ,
 Ձի Նիւ-Եօրէն մինչեւ ի Ձին,
 Ալեմաղէն ի Քամշաքիայ,
 Քեզ պէս աղջիկ՝ հոս մ'ալ չըկայ . . . . :

ԱՂԶԿԱՆ ՄԸ ՕՐԱԳԻՐՆ

Մայիս եւ մայրաքաղաքի կեանք. — Աղջկանց դաստիարակութիւն. — Բժիշկ կանայք. — Ծառերն ընչ կ'ուտեն. — Արեշ կեճեսի. — Մահիկ եւ Մաննիկ. — Վարդ եւ Շուշան, Գիւցագունք աշխատութեան. — Խորհուրդը հաւատացելոյ :

Առ Մեղանիա.

1 Յունիս

Երթաւ բարեան, սիրելի Մայիս : Տասնեւմէկ ամիսէն նորէն պիտի գաս, վարդերովդ՝ որք ամէն տարի նոյն բոյրն ունին, եւ սովալներովդ՝ որք ամէն տարի նոյն երգն : Եղած է ժամանակ մը, յորում ոչ վարդ կը բուրէր երկրի վրայ, ոչ սոխակ կը գեղգեղէր անդ. ահագին բոյսեր եւ այլանդակ կենդանիներ կը բուսուցանէր ու կը ծնանէր երկիրս այն ժամանակ : Բնութիւնն հետըզհետէ փոփկացեր է. մարդն ստեղծուեր եւ հետըզհետէ բարձրացեր է : Եւ մարդն այն աստիճան բարձրացեր է, մինչ զի երկնից մօտեցեր եւ տեսեր է անոր դատարկութիւնն. մինչ զի իր զարգացեալ իմացականութեան բարձունքէն տեսեր է երկրի փոքրութիւնն. եւ բառ մը յայնժամ արտասաներ է մարդն «Ունայնութիւն» :

Միշտ կը տխրիմ, այսպէս, Մեղանիա, երբ Մայիսն անցնի : Այնուհետեւ ալ կը բաղձամ որ ձմեռն հասնի, հովը պատուհանիս բաղլիս, ձիւնը լերանց վրայ դիզուի : Միայն ցաւ մը ունիմ այն ատեն ալ. այր չըլլալս է. կ'ուզէի ձիւներուն վրայ վազել, որսի երթալ, հրացան սլարպել, աշխարհն ոտքիս տակ առնել : Որքան երջանիկ են գիւղացի կանայք, գաւառաց Հայուհիք. Բնութեան ճշմարիտ զաւակներն են. իբրեւ այր մարդ կ'ապրին, եւ մարդուն ճշմարիտ ընկերուհին են : — Ե՛ւ մենք հոս ընկերութիւններ կը կազմենք, քաղաքային կամ դաշտային պարահանդէսներ կը կազմաւորենք, որպէս զի մեր գաւառացի քոյրերն ալ մեզ նման կաշկանդուին հաղար ու մէկ կապերով նիւթական ու բարոյական : Խղճուի՛լս կու գայ, երբ կօշիկս կը հագնիմ, երբ սեղմիրանս կը դնեմ, երբ մազերս նոր ձեւին համեմատ կը յարգարեմ : Բարոյական կաշկանդ-

ներն աւելի ծանր են : Այր մարդիկ ալ մենէ նուազ կաշկանդներու չեն ենթարկուած : Օր մը բոլոր չրջագետներս պիտի պատուեմ եւ յարդուգարդի բոլոր հանդերձանքս պիտի կոտրեմ նետեմ : Մարդ մտիկ չը պիտի ընեմ. ուզած ժամուս պիտի երթամ չրջագայիլ. ուզած օրս վար պիտի իջնամ. պիտի երթամ հօրս գրասենեակն եւ աշխատիմ. . : Բայց հոն ալ բանտ է. մարդիկ ալ, մայրաքաղաքի այր մարդիկ ալ, այո՛, կապուած կաշկանդուած են : Ա՛հ, գիւղի՛ կեանք, արտի՛ կեանք. ա՛հ, դաշտերու ու սարերու ազատ կեանք. դուք զայն կը վարէք, ո՛ր դաւառացի կանայք եւ կուսանք. մի՛ հրաժարիք այդ կեանքէն. մի՛ հեռանաք բնութենէն. մի՛ մոռնէք վարժարան. մի՛ ուսանիք : Եւ ի՛նչ պիտի ուսանէիք. Թէ հաւատքով քրիստոնեայ՞ էք. այլ Քրիստոսի պաշտօնեայք անգամ քրիստոնեայ չեն այսօր. Թէ ազգաւ Հայ՞ էք. այլ ազգային երեսփոխաններն անգամ այսօր Հայութիւնն աճուրդի կը հանեն. Պիտի ուսանէիք Հայ լեզուի քերականութիւնն. այլ հայ լեզուն ահա կը վերնայ Ռուսահայոց վարժարաններէն, եւ Թրքահայոց վարժարաններուն մէջ կը ստորադասուի թուրքերէնին՝ շնորհիւ մեր մթաղգային թերթին : Մի՛ մոռնէր, Հայ աղջիկ գաւառաց, մի՛ մոռնէր ի վարժարան, ուր թեւիդ տակ դիրք, մէկ ձեռքդ գրիչ, միւս ձեռքդ գոջիտ ասեղ (գոնէ հասարակ կարի ասեղ ըլլա՛ր), պիտի աշխատիս մեքենայի պէս, դո՛ւն՝ աղատ թռչուն սարերու, դո՛ւն՝ երանեալ էակ, դո՛ւն՝ բնութեան վեհ գաւակ :

10 Նոյն

Երէկ Հռիփսիմէին էինք : Սովորական բարեմաղթութիւնք ուղղուեցան իր տօնախմբութեան առթիւ : Ես իրեն հարցուցի թէ ինչ մաղթանք ընէի. «Մաղթէ՛ որ Իտալիա երթամ» պատասխանեց : Մաղթեցի. բայց կ'ուզէի գիտնալ թէ ինչո՞ւ համար Իտալիա կուզէր երթալ : Խաբիա կղզին, կռած ծիէլլայի ծնած ու մեռած տեղերը տեսնելու համար Հռիփսիմէ կը վափաքի՛ եղեր Իտալիա ուղեւորիլ :

Ահաւասիկ ուսման, կրթութեան, ընթերցման, գրականութեան, բանաստեղծութեան արդիւնքն : Այսպիսի տենչերով, այսպիսի տրամադրութիւններով ի՞նչ կ'ըլլայ մարդն :

Հալեր, թեև ու դերձան կտրեր է այն գիրուկ Հոխիսիմէն. բժիշկը տունէն դուրս չեղներ. տարին տասներկու ամիս երկաթ կ'առնէ մեր հիւանդն: Երկաթ ա՛ռ, տունը նստէ՛. կռած ինչո՞ւ կամ Արաշ կարդա՛, հառաչէ՛ եւ արտասուէ՛. դարձեալ երկաթ ա՛ռ: Ասոր կ'ըսեն ուսմունք, քաղաքակրթութիւն, իննեւտասներորդ դար: Մեր բարեկամուհւոյն մայրը բնաւ դպրոց գացած չէ, սակայն բնաւ ալ երկաթ չառներ. ձեռքով ոտքով միշտ կ'աշխատի՝ գոնէ տան մէջ, եթէ դուրս չեղներ չատ:

18 նոյն

Նունիկին երէկ շնորհաւորութեան գիր գրեցի՝ «Շատ տարիներ ապրիս» ըսելու տեղ «քիչ տարիէն բժիշկ ըլլաս» մաղթեցի. որովհետեւ այդ աղջկան փափաքն ալ այդ է — բժիշկ ըլլալ: Նոյն փափաքն ես ալ ունէի. բայց երբ կը խորհիմ թէ՛ անգղի պէս պէտք է նախ դիակներ շոշափել, կը խորհիմ: Անգամ մը բժիշկ ըլլալէ յետոյ դիւրին էր ինձ համար արուեստս գործադրել, անդին ասդին վազել, վճռել ու դեղագիր գրել. բայց պէտք է նախ դիակ հոտոտել: Ռուս կանանց մէջէն շատ հետեւօղ կայ բժշկութեան. եւ Ռուսք ալ մեզ նման կրօնական ժողովուրդ մ'են: Զարմանալի է թերեւս մեզ դրացի ժողովուրդեան մը հետ մեր ունեցած նմանութիւնն ու տարբերութիւնը: Բայց քուն ունիմ. գիշեր բարձր, Մեղանիս. երազիս մէջ թերեւս դիակ տեսնեմ, քեաթիպեանի՛ դիակը փանառաքի խնկրուն վրայ: Դիակ հոտոտել, օր մ'ալ դիակ ըլլալ. ո՛հ, ո՛չ, ես բժիշկ չեմ ըլլար...

19 նոյն

Գիտութիւն, գիտութիւն կ'աղաղակենք յիսուն տարիէ ի վեր. եւ դեռ մինչեւ ցայսօր գրագիտութիւնն է մեր գիտութիւնն: Ե՞րբ պիտի ունենանք գիտութեանց բարձրագոյն դպրոց մը: Անկարօղ ենք հասկնալ այն մեծ գիտական շարժումն, որ տեղի կ'ունենայ Եւրոպայի մէջ: Քար մը ձեռք առնօղ ու հարցնօղ չը կայ մեր մէջ թէ՛ այդ քարն ի՞նչ բաղկացած է, յառաջագոյն ի՞նչ եղած է: Ամեն կարգաւ գիտցօղ կարդացած է Քարի ճակ սիրտ մը վիզդօս իւկոյին. բայց Հանքաբանութեան վրայ էջ մը կարդացընելն ի՞նչ դժուար

բան է — մանաւանդ աղջկանց։ Հինգ անգամ ընդհատել հարկ եղաւ անցեալ օր, էլիզային հետ քարերու վրայ հատուած մը կարդալու համար Բօլ Պէռի Գիսակսն Հանդիսներէն։ Նշմարեցի միայն թէ մեր բարեկամուհին կ'ախորժի, երբ ըերնուց իրեն խօսիմ գիտական նիւթերու վրայ. եւ արդէն ինք կը թախանձէ միշտ։

Երէկ իրիկուն պարտէզ իջանք, եւ սիրական ուռենիիդ տակ նստանք։ Էլիզան զքեզ յիշեց, ըսելով որ այդ բանաստեղծական ծառին վրայ որքան գեղեցիկ խօսքեր կըրնայիր ընել. ինձ ալ ըսաւ թէ այդ ծառին վրայ խօսելով որչափ բան կ'ընայի սորվեցնել իրեն։ Ինձ խօսել տալու գրգիռ կամ աղաչանք մ'էր այս. չը մերժեցի. եւ ուսումնաստենչ աղջկան հարցուցի. «Էլիզա՛, ծառերը շատ կերակուր կ'ուտեն թէ մարդիկ»։ Խնդաց. — «Ծառերուն կերակուր ուտելը նո՛ր կը լսեմ կոր» ձայնարկեց. — «Եւ սակայն կ'ուտեն»։ — «Քանի՞ տեսակ արդեօք»։ — «Երկու տեսակ նիւթերն ալ, անգործարանաւոր ու գործարանաւոր, իրրեւ սնունդ կը ծառայեն բուսոց երկու վիճակի մէջ՝ կազային ու հաստատուն։ Զարմացար, երբ ըսի թէ բոյսերը կ'ուտեն. ոչ միայն կ'ուտեն, այլ եւ երկու բերնով կ'ուտեն»։ — «Զարմանքէ զարմանք կ'երթամ»։ — «Մին օդային բերանն է, որ է ծառին բունը, առնկին ցօղունը. այդ բերնով բոյսը կ'առնեն կազային սնունդներն, որոնք միշտ մթնոլորտէն եւ մերթ հողագունդին մէջ այրօղ նիւթերէն կու գան. այս կազերն են թթուածին, ածխային թթու եւ բարակածին օդ»։ — «Սանկ ըսէ. ուտե՛լ, սնանի՛լ կը համարուի միթէ կազ, օդ ծծելը»։ — «Բայց մենք, բանական էակներս, մենք կը կարծենք որ առանց այդ կազերուն, առանց օդին պիտի ասլրէի՞նք»։ — «Այս գիտութիւնն ալ աղէկ ըսինտ է, բայց մարդը շատ կը պղծակցնէ, քոյր խմբոյս բոյսերուն կը նմանցնէ. աւելի գէշ՝ անասուններուն կը հաւասարեցնէ. բայց տեսնենք ծառերուն միւս բերանն ո՞րն է»։ — «Հաստատուն սնունդները գետնին մէջի բերանովին կ'ուտեն բոյսերը»։ — «Ի՞նչ բաներ կ'ըսես»։ — «Հասլա արմատներն ալ բոյսերուն բերանները չի՞ն. հաստատուն կամ կարծր նիւթերն ի՞նչ միջոցաւ կ'ուտեն ծառե-

րը. արմատներով չէ՞ մի.» — «Տեսնենք որո՞նք են ծառերուն հաստատուն կերակուրները.» — «Կիր, պողաս, կալաքար, արզնահող. կամ բնակայծքար, փոսփոր, ծծումբ, քլոր, եւ մանաւանդ բնածուխ, որ նաեւ ցօղունին միջոցաւ կը մտնէ ծառին մէջ.» — «Բայց գիտութիւնը բոյսերն ալ կը նուաստացնէ՝ եղեր. այս փափուկ ծառը, հերարձակ աղջըկան մը գլխուն նման գեղեցիկ, քափ կ'ուտէ, եւ մանաւանդ ածուխ. ծառերը ճիւղներու նման բաներ են ուրեմն.» — «Բա՛, միտքս եկաւ, քեզի աղուոր ծիրան մը պահած եմ» գոչելով՝ դացի ծիրան մը բրցուցի եւ էլիզային տուի, որ բերնին ջուրերը վազելով կերաւ. այն ատեն աշակերտուհիս ըսի. «Հիմայ դուն ճիւղ եղար.» — «Ինչո՞ւ.» — «Որովհետեւ բնակայծքար ու բնածուխ կերար.» — «Ի՞նչ պէս.» — «Որովհետեւ արմատովն ու ցօղունովը կերած սընունդներն են զորս պտուղի կը փոխէ ծառը. եւ այդ համեղ հոտաւէտ հխաքանչ պտուղը՝ մեր աչքն ու ունդունքն ու քիմքը կը հրապուրէ.» — «Բանի որ այդչափ բան կ'ուտեն, ջուր ալ անշուշտ կը խմեն ծառերը.» — «Այո՛, եւ շատ կը խմեն. ջուրը, որ այնքան մեծ դեր մը կը խաղայ հիմնական ժայռերու տարբադադրութեան եւ արդասաւորիչ նիւթերու փոխադրութեան մէջ, հոս ալ անհրաժեշտ միջոց մ'է. ջուրն է որ կ'ապահովէ տնկոց սնունդը: Ջուր ի՞նչպէս չխմեն տունկերը, քանի որ ջուրին մէջն են այն հարկաւոր նիւթերը՝ զորս ծառը կ'ուտէ արմատներուն սպնգամսղերովը.» — «Ատ ի՞նչ բառ է.» — «Նորայրին մէջ չը կայ. ես չիմեցի. սպունգի նման ծակտիք ունեցող արմատին մազմզուքն են: Հոնկէ՝ նուրբ անձուկ ճամբաներէ անցնելով՝ այն նիւթալից ջուրը ցօղունին մէջ կը բարձրանայ եւ տերեւին մէջ կը տարածուի: Այն ատեն լուսոյ ազդեցութեամբ յառաջ կու գայ այն գործօղութիւնն՝ որ հիւթը, հոյզը կը գոյացնէ...» — «Է՛հ, քիչ մը պտտինք, Նուրանիա՛. որովհետեւ ես կը սկսիմ վախճալ այս ծառերէն, որոնք այնքան բան կ'ուտեն եղեր, գործարանաւոր եւ անգործարանաւոր նիւթեր. կ'եննեն մեզ ալ կ'ուտեն: Չը նստինք ա՛լ ծառին տակ, սլտտինք: Թեւիդ տակ ի՞նչ գիրք ունիս.» — «Գառգասօն.» — «Տուր նայիմ:

Ouvre ton aile blanche, ô sainte poésie!

Ո՛հ, այո՛, թեւաւո՛ր ու սո՛ւրբ բանաստեղծութիւն. դի-
տութեան նման... գետնաքարշ չորքոտանի չէ՛ այն:

24 նոյն

Երէկ գիշեր որքա՛ն ըզքեղ յիշեցի, Մեւանիա՛ս: Մօրս հետ
Բերա ելած էինք ու վերջին շողեհաւին մնացինք: Հուր մը
փայլեցաւ յանկարծ: Արեշ կեճեալի գոչեցին շողեհաւորդք:
Այն միջոցին լոյս մ՛ալ երկնից մէջ կը սկսէր փայլիլ. մահիկն
էր. մօրս ցոյց տուի. « Մեւանիադ հոս պէտք էր» ըսաւ.
« երկրի եւ երկնի լոյսերուն մէջաեղ բանաստեղծութիւն պի-
տի կարէր:» Բայց աւելի բանաստեղծական բան մը կար. չես
կրնար գուշակել զայդ. Պէրպէրեան ու Տէմիրճիպաշեան մե-
նէ քանի մը քայլ հեռու նստած կը խօսակցէին: Մաննիկն
էր իրենց խօսակցութեան առարկան. քաքան տանձ էր տուեր
փոքրիկ աղջիկին. թաշկինակին մէջ երկնցուց ձեռքը. կո-
թերնուն միացած զոյգ մը տանձ հանեց դուրս, եւ զայն
հրամցուց բարեկամին. Տէմիրճիպաշեան չուզեց զոյգ ընդու-
նել, պատրուակելով թէ՛ Մաննիկն ականջին օղ կրնար ընել
զոյգ տանձը: Պատրուակը քիչ մը... խօշոր էր. չը կլէց
զայն Պէրպէրեան, որ դիտեց թէ զոյգ մը տանձ զոյգ մը կե-
ռաս չէր: Կ'ըսեն թէ Նիրվանայի խօսեցեալն երկրի վրայ
զոյգ բան չուզեր ընդունիլ...

25 նոյն

Նշան Պէրպէրեանի տպարանէն ելած երկու պատկերա-
զարդ հատոր ձեռքս անցաւ: Մէկը բանաստեղծութեանց
հաւաքածոյ մ'է: Մեր նոր բանաստեղծը մասնաւոր դպրոցի
մը տէր ալ է եղեր: Դուն ինէ առաջ տեսար անշուշտ, այդ
բանաստեղծութեանց հատորը: Բարերար մը գանուէր եւ
սյդ քերթող դպրոցի տնօրէնը Պէրպէրեան վարժարանը
դնէր. արդեօք նախակրթարանին մէջ կ'ընդունուէր թէ ըն-
տելարանը կը դրուէր: Բայց... պատկերազարդ տպագրու-
թեան գաղափարն աղէկ է. եթէ Տիգրան Շալճեանի քերթ-
ուածք (°) չեն կարդացուիր, Նշան Պէրպէրեանի նկարը կը
դիտուին: Յովհաննէս Սեթեան իր բանաստեղծութիւնները
պատկերազարդ տպելու պէտք չը զգաց. եւ թերեւս՝ այդ

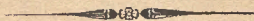
կենդանագոյն ու ճոխագոյն քերթողական պատկերներուն քով չը նսեմանալու համար՝ Նշան Պէրպէրեան յանձն չառնէր Դրական գրօսանքի պատկերազարդ տպագրութիւնն:

Պէրպէրեան տպարանէն ելած միւս պատկերազարդ գրքին ըսելիք չունիմ: Համազգային եւ միանգամայն ազգային ընտիր գործ մ'է անի. Կասդոն Դիսանտիէի Դիւցազունի աշխատքեանն է՝ հանեալ ի հայ Տ. Կ. Յ. Գարակիւլեանէ: Գրքին սկիզբը դրուած է Մատթէոս Մամուրեանի պատկերին հետ՝ աշխատութեան այն ազգային գիւցագնին կենսագրութիւնն այն երիտասարդ բանաստեղծ գրագէտին կողմէն, որ Ա. ստորագրութեամբ սկսած է գրել Արեւելեան Մանուկին եւ Բուրաստան Մանկանցին մէջ: Արմէն Լուսինեան մօտէն ալ ճանչնալու բաղդն ունեցած է Մամուրեանն: Այդ գեղեցիկ կենսագրութիւնը նոյնքան ալ գեղեցիկ կենդանագիր մ'է: Եւ Դիւցազունի աշխատքեանն ամենէն աւելի կարգացուելու արժանի գրքերէն է:

27 նոյն

Ահա ուրիշ պատկերազարդ գիրք մ'ալ. գիրք մը՝ պատկերով, երաժշտութիւնով, վիշտով եւ յուսով զարդարուած, օծուած լուսաւորուած, ոգեւորուած: Հեղինակն է մեր բողոքական եղբարց նախկին ազգապետ Մատթէոսեան Յակոբ Էփէնտին. գիրքը նուիրուած է իւր վաղամեռիկ Պայծառ դստեր յիշատակին, եւ անոր մահուան առթիւ խնայողութեամբ ու կրօնական խորհրդածութիւններ կը պարունակէ: Պիտի կարգամ, եւ տպաւորութիւններս կը գրեմ քեզ: Խորհուրդի հասցեայ. այս վերնագիրը չը վտրձեր ըզքեզ. եթէ երբէք գիրք մը գրես, այդ վերնագիրն անշուշտ պիտի կրէ: Գրէ՛ վաղը Լուսաւորչայ տօնն է. սկսէ՛, սրբուհի՛ Մեղանիա . . . :

ՆՈՒՐԱՆԻՍ.

ԱՆՆԱ-ԲՈՒԲՈՒԼ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԱՌ ԾՆՈՂՍՆ ԻՒՐ՝ ՈՐՔ ՅԵՒՐՈՊԱ

Հասնի հեռուս զանգակի ձայն փայլը, աղօժ.
 Զարթում յուշիկ. ինչ գեղափայլ առաւօս.
 Ոսկւով՝ երկին, երկիր վառի վարդերով.
 Դալար ի բուփս եղերգէ հաւն ի գորնով:

Առոյրն հընչէ, քրոչունք երգեն, հըծծէ բոյս.
 Զէի՛ տեսած այսփան չըմաղ արշալոյս:
 Այլ բան մ'իցն, ճի, պակասի. չէմ ես զըւարթ.
 Թըւի սոխակն իցն բու, եւ զնձ ամպ մ'է վարդ...

Զի մեր հողին, մեր արեւէն դուք հեռու,
 Յածիք յեւրոպ՝ քափառական իբր առու...:
 Բայց այն ինչ է մարգաց վըրայ քրոչքուն.

Իբրու գոհար փայլի, երգէ գերդ պուլպուլ.
 Ոգեւորէ՛ ձոր ու բըլուր, պարտէզ, տուն.—
 Մոռնամ բզմեզ, սիրելիք. Հնս է բուբուլ:
 Պէտքիւք-Տէրէ, 29 Մայիս

Ե.

Շնորհակալութեամբ կը ծանուցանենք թէ Մեծ. Ներսէս
 էֆէնտի Ներսէսեան՝ ձեռամբ Հանդիսիս Խմբագրապետին՝
 տասն եւ վեց կտոր հայերէն, ֆռանսերէն եւ անգլիերէն
 գրեան նուիրեց Ասիական ընկերութեան:

ՖՈՒՆՍԱՅԱՅ ԲԱՌԱԳԻՐՔ

Մեծապատիւ Գարեգին Էփէնաի Պաղտատեան մենէ խընդ-
րեց պատրաստել համառօտ բառագիրք մը Ֆրանսերէն լեզուի :
Դասագրոց կամ դասագրքի նման երկոց պատրաստութիւնն
հեշտ ու համակրելի գործ մը չըլլալով հանդերձ մեզ համար ,
չը մերժեցինք ստանձնել սոյն աշխատութիւնն , յիշելով թէ
մենք իսկ ինչ դժուարութիւն կամ մանաւանդ ինչ չարչա-
րանք կրած էինք մեր ուսանողութեան ժամանակ , երբ՝ տա-
րիներով էմիլիեան բառարանի մը համար հառաչելէ յետոյ՝
տիրացած էինք այդ գործիքին , որ սակայն ամենայարմար
չէր մեր ձեռքին . ոյր գործածութիւնն՝ որպէս ըսինք՝ տան-
ջանալի էր մեզ համար :

Այն ժամանակէն ի վեր բազում դասատետերեր ի լոյս ըն-
ծայուեցան , որք յաւէտ կամ նուազ նպաստեցին դիւրացնելու
Ֆրանսերէն լեզուին ուսումն ,— եւ անտարակոյս նոր սերունդն
այս նկատմամբ բարեբաւտիկ է մերինէն . այլ տակաւին ոչ ոք
մտաբերեց Ֆունտահայ բառագիրք մը յօրինել ի պէտս նա-
խակրթարանաց ուսանողներուն եւ կամ անոնց՝ որք վար-
ժարանէն դուրս Ֆրանսերէն լեզուին պէտքն զգալով՝ կ'ու-
սանին զայն մասնաւոր դասառութեամբ : Դոցա մեծ ծառա-
յութիւն մը պիտի մատուցանէր այն անձն , որ հրատարակէր
բառագիրք մը դիւրատար ու դիւրագին՝ ուր ուսանողք գտնէին
լեզուին բոլոր գործածական բառերն եւ անոնց ամենէն գոր-
ծածական նշանակութիւններն , հանդերձ տաճկերէններովն՝
եթէ հայերէն բառն հասարակ լեզուին մէջ յաճախ կիրառու-
թիւն ունեցօղ բառերէն չէր : Եւ արդարեւ , լեզուն նոր սկսօղ
մէկու մը համար օգուտէ աւելի վնաս չը՝ տար այնպիսի բա-
ռարան մը , յորում՝ զորօրինակ՝ Faire բառին առջեւ կը կար-
դայ . առնել , գործել , յօրինել . 2 . յառաջ քերել , ծնանել ,
ստնակել (բողբոջս) . 3 . շինել , կանգնել . 4 . երթալ , առնել
(նսնապարհ) , հասանել . 5 . կատարել , ի գոյն հանել . 6 . վա-
րել , ի կիր արկանել . 7 . ածել ի վերայ , հասուցանել (չարիս) ,
առքել . 8 . մատենագրել , յօրինել , գրել . 9 . երեւցուցանել ,
կերպարանել , ընծայեցուցանել . 10 . կուտել , մքերել , շահել ,

usանալ. 11. կարգել, յօրինել, յարդարել. 12. սալ, վաճառել. 13. ընկերացուցանել, կազմել, կրթել. 14. ազդել, գործել. 15. բաժանել *farskusu* ի խաղու: Բանի՞ տող եղաւ. նոյնքան ալ տող կայ տաճկերէն: Ուսանողին թարգմանելիք հատուածն նոյնքան տող չունենայ թերեւս: Գանթարեան բառարանն, որ աշխարհիկ լեզուովն ու նուազագոյն գնովն ուսանողաց աւելի դիւրամատոյց է, նորէն՝ նորոսներու ձեռացն յարմար գործիք մը չէ. քանզի էմինեանի բառագրքէն կատարեալ ըլլալու յաւակնութիւնն ունի եւ բազում ուսանողաց համար տակաւին յոյժ բարձր գնով մը կը վաճառուի: Բաց աստի, ցայսօր հրատարակուած Ֆռանսահայ բառագրքերու մէջ թերի մը կայ, զոր կը ընունք սոյն փոքր բառարանիս մէջ. Ֆռանսերէն լեզուին բնիկ կամ եկամուտ բազում յատուկ անուանք հայ լեզուին մէջ կ'այլափոխին տառադարձութեամբ. ուսանողն յատուկ անուն մը պատահեցաւ իր դրքին մէջ. զոր օրինակ պատահեցաւ դիցարանական անուն մը *Minerve*, պատմական անուն մը *Mèdes*, աշխարհագրական անուն մը *Macédoine*. պիտի թարգմանէ *Մինեռով*, *Միս*, *Մասեռուէն*, մինչդեռ պարտէր թարգմանել *Աքեմաս*, *Մարֆ*, *Մակեդոնիա*: Կը թուի մեզ թէ Ֆռանսահայ բառագրոց մէջ՝ հասարակ անուանց կարգ կամ առանձին, անհրաժեշտ է յատուկ անուանց ալ դրոյութիւնն. Ուստի սոյն Գրպանի բառագրքին կցեցինք պատմական, աշխարհագրական ու դիցաբանական անուանց բառագրքոյկ մ'ալ:

Եթէ կը հաւատանք թէ Գրպանի Բառագիրքն անօգուտ չըպիտ' ըլլայ, մանաւանդ թէ յոյժ զգալի եղած պէտք մը պիտի ընու, միւս կողմանէ կը յուսանք թէ՛ եւ ո՛չ բառագիր մը պիտի յարուցանենք մեզ դէմ, եւ թէ՛ հետեւաբար՝ չը պիտի նորոգուի Նորայրի եւ Նուպարի բառական կամ սնարական վէճն: Հեռի՛ մենէ յաւակնութիւն լեզուագէտի. մեր սովորական եւ յաւէտ նախասիրական գործն է՝ աւելորդ է ըսել՝ բառերն իրարու հետ կապել, եւ ոչ բառերն իրարու քով կամ իրարու տակ չարել: Այո՛, մեր գործն է գրականութիւն. եւ՝ բացառիկ կերպիւ՝ դասագրքի մը վրայ պիտի երեւի մեր համեստ անունն: Այս ըսել չէ թէ դիւրին բան

է լաւ դասագրքի մը յօրինումն, եւ ոչ ըսել է թէ անխնամ գործ մը պիտի լինի սոյն բառագիրքս: Ի սէր մանկութեան եւ ի գոհացումն խստապահանջ Հրատարակչիս որքան խղճիս, պիտի խնամեմ սոյն աշխատութիւնն աւելի քան իմ գրական հրատարակութիւններս. — եւ թերեւս Հայ անհատի մը համար մեծագոյն փառքն է նպաստել ծաւալման սոյն լեզուին, որ կը բանայ մեզ հին գրականութեանց դանձարանն եւ նոր քաղաքակրթութեան ճանապարհն (*):

Ե .

ՆԻԿՈՂՈՍ ԹԻԻԼՊԵՆՏՃԵԱՆ

Հասգիւղ իւր օժտեալ զաւակներէն եւ Հայ մամուլն իւր ծանուցեալ մշակներէն մին կորոյս այս ամիս: Նիկողոս Թիւլպէնտճեան, աշակերտ Ս. Ներսիսեան վարժարանի, հասարակութենէն ճաշցուեցաւ ազգային տեսութիւններով՝ զորս հրատարակեց Օգոստոսի Խօճառարեանի, Փանոսեանի եւ Իւթիւճեանի թերթերուն մէջ: Յետոյ ձեռնարկեց առանձին թերթի մը հրատարակութեան, զոր գրեթէ կը խմբագրէր առանձին. Օր մը, երբ իւր գործունէութեան նկատմամբ կը շնորհաւորէի մեր եղբայրակիցն, ըսաւ թէ փոքր կուգար թերթն իրեն, թէ «չէր սղմեր» իր թերթին մէջ: Սակայն Լրագիրի խմբագրութիւնն այնքան խնամեալ չէր որքան էին Թիւլպէնտճեանի կողմէն երբեմն այլեւայլ լրագրաց մատակարարուած յօդուածք, որք Եւրոպիոյ մէջ խմբագրին մեծ հասոյթ կրնային բերել, մանաւանդ զի՝ եւրոպական միջավայրի մէջ՝ եւս աւելի պիտի զարգանար յօդուածագիրն: Աշխատութիւնն — եւ թերեւս ամուրիութիւնն — հիւանդ ըրած էին Թիւլպէնտճեանն: Հիւանդ հիւանդ ելաւ Էջմիածին գնաց, երբ պետական հրամանաւ խափանեցաւ Լրագիրն եւ իրեն համար Երեսփոխանական ժողովէն զատ ուրիշ գործունէութեան ասպարէզ չը մնաց: Հոն ալ խմբագրութիւն (Ս. Կառապետ) ու դասախօսութիւն ըրաւ: Վերագարծին ի Պօլիս՝ կոչուեցաւ ի վառնա, եւ սկսաւ խմբագրել Ընկերութեան մը

(*) Սոյն հասուածն իրեն նախաքան պիտի ծառայէ Իրպանի Ծռանսանայ գաղագիրին:

կողմանէ հրատարակուած ֆռանսահայ թերթ մը, յորում ծայրայեղ լեզուաւ պաշտպանեց այլոց կողմանէ չափաւորապէս ի գործ դրուած այն սկզբունքներ, զորս երբեմն կը դատապարտէր: Չը կրցաւ ասորիլ սոյն թերթն. նորէն մայրաքաղաքս դարձաւ Նիկողոս Թիւլպէնտճեան, այլ եւս հոն մնալու համար... հողին տակ, աւանդ:

Ե.

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ (*)

... Խմբագիր Երկրագունտ ամսաթերթի.

Երկրագունտ Հանդիսին Մայիս ամսաթերթին մէջ հըրատարակեալ նամակ մը, որ Սամսոն Զէրքէզեան ստորագրութիւնը կը կրէր եւ ուղղեալ էր Բագուէն, դառն գանդատներ կընէր, որպէս թէ ի նպաստ Զէյթունի հրկիզելոց Բագուէն ի մայրաքաղաքս յուղարկուած երկու հարիւր Օտմ. լիւայի գումարն չէ գործածուած իւր նպատակին: Թէպէտ եւ արգէն Բագուի Ազգային Հոգաբարձութիւնը Պատրիարքարանի պաշտօնական գրութիւններէն տեղեկացած է որ սոյն գումարն անվրէպ գործածուած է սահմանեալ նպատակին, բայց որպէս զի այս սխալ հրատարակութիւնն որ եւ է գայթակղութեան ծնունդ. չտայ, հարկ կը դատուի աստ անգամ մ'ալ յայտարարել թէ, նոյն 200 ոսկւոյ նպաստն Ազգային Պատրիարքարանի յանձնուելէն յետոյ՝ Մարաշի երեւելիներէն Զօրպաճեան Տէվլէթ եւ Մուրատեան Գէորգ է-ֆէնտիներու յուղարկուած, եւ անոնց միջոցաւ բաշխուած է Զէյթունի հրկիզելոց, եւ բաշխման ստորագրեալ ցուցակն եւս յուղարկուած է ի Բագու Պատրիարքական յատուկ պաշտօնագրով մը, հետեւաբար աւելորդ է ըսել թէ, անտեղի է Պարոն նամակագրին գանդատն եւ իրողութիւնը բացարձակապէս խեղաթիւրեալ իւր նամակին մէջ:

Մնամք յարգանքօք

Կ. Պոլիս, 18 Յունիս 1886 Կեդր. Վարչ. Երմտական Տեսուչ

Պատրիարքարան Հայոց

Մ. 20 ՊԱՆԵԱՆ

(*) Անպաշտօն կերպիւ արդէն ուղղած էինք Հանդիսիս նախորդ թուոյն մէջ հրատարակուած Բագուի նամակին վրէպն: Այս առթիւ կը յայտնենք թէ սոյն նամակն հրատարակութեան սահմանեալ չէր. իր կարեւոր պարունակութեան համար պահշաճ դասեցինք հրատարակել զայն:

Ծ. Խ.

ԵՂԻՇԷ Վ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Կ Ա Մ

ՈՒԹ ՄԱՍՈՒՆՔ ԲԱՆԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Սոյն դասագիրքն նախնական մասն է հեղինակին յօրինած **ԸՆԹԱՑՔ 'Ի ԳՐՈՑ ԲԱՐԲԱՌ** դասական գործոյն, որոյ **Ա.** և **Բ.** տարիներն լոյս տեսած են արդէն:

Հեղինակն ջանացած է ըստ կարելոյն դիւրութեամբ գործել հայերէն Քերականութեան այս մասն, մանաւանդ այն **ՕՐԻՆԱԿ**ներով որք ոչ միայն պիտի օգնեն ուսանողաց բառագիտութեան վարժիլ, այլ և ընտելանալ յիմացումն պարզ գրաբարի:

Կը գտնուի բոլոր հայ գրավաճառաց քով:

Բառագիտութիւն, զին $3\frac{1}{2}$ դնկն. (շատ գնողաց 10% զեղչով)

Ընթացք 'ի գրոց բարբառ. **Ա.** տարի, **Բ.** տպագ. զին 5 դն.

Ընթացք 'ի գրոց բարբառ. **Բ.** տարի. . . . . » 10 դնկն.

ԴՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

Փարիզ	Մեծ. Գալլիլեյի Էկկեան (M. Kapriel Eknayan, Rue du Faubourg Montmartre 47, Paris)
Մանչեսթեր	» Գ. Էմլենի Մոլսոլաֆեան (Mr. K. Moldo- vack 36 Range Road, Alexander Park. Manchester.
Վարնա	» Կարապետ Էմլենի Յովսապեան
Կարին	» Յակոբ » Համամեան
Աթինի Վ. Հիսար	» Սմբատ » Դաւիթեան
Սրվազ	» Յարութիւն » Բարունակեան
Մարաշ	» Սարգիս » Գ. Սամուէլեան
Ալեքսանդր	» Վահան » Քիրմեան
Մուշ	» Մկրտիչ » Սարգեան
Վան	» Մարկոս » Նարեկեան
Բաղի	» Սահակ » Քաջբերունի
Իզմիր-Պահնէնիլ	» Յարութիւն » Տէր Կարապետեան
Մարզուան	» Յովնանէս » Գայանեան
Տրապիզոն	» Մինրան » Քիրմեան

Տնօրէնն ամեն Զորեւաքքի եւ Շարաք կէտ օրէն լեռն կը գտնուի

Դ Ր Ս Ս Ե Ն Ե Ա Կ Ը

Րիզա փաշա եօզուու, Շարգ չարքար, վերին յարկ, քիւ 52

معارف عمومیه نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اول شدد — رخصتنامه نومبر ۱۳۰۴ سنه ۹۷ شباط ۲۱